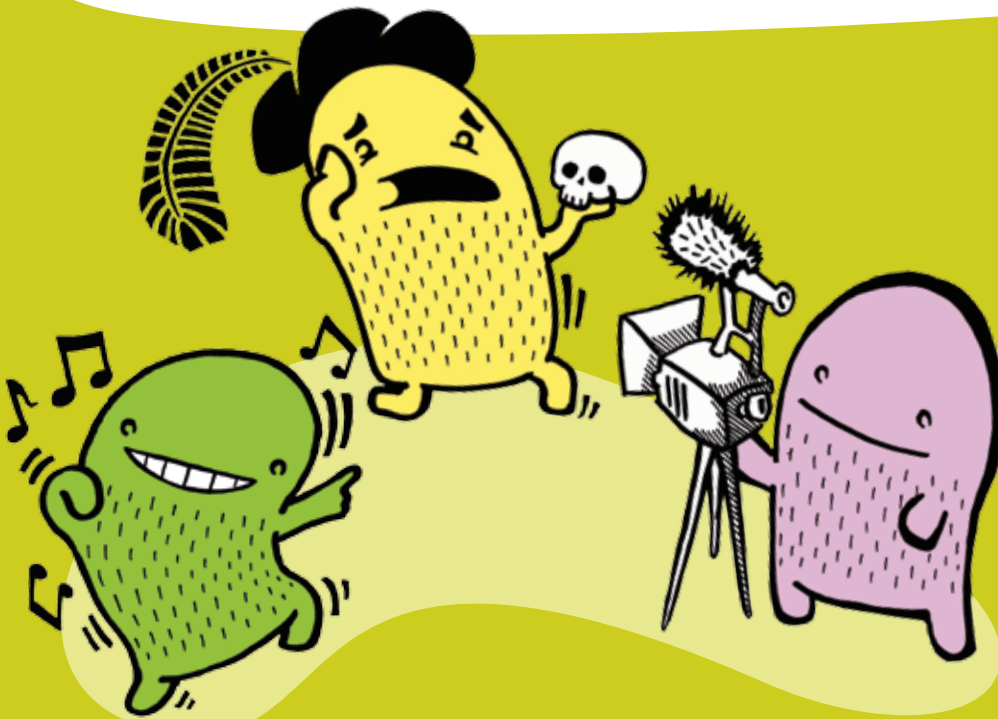

Kulttuurikasvatus

HELSINGIN PERUSKOULUISSA

Kulttuurikasvatus Helsingin peruskouluissa on tehty yhteistyössä Helsingin kaupungin kulttuurikeskuksen, opetusviraston, taidemuseon, kaupunginmuseon, nuorisosiainkeskuksen, kirjaston ja liikuntaviraston kanssa. Käsikirja löytyy verkosta osoitteessa www.kultus.fi.

Vastaava toimittaja

Hanna Westerholm

Toimituskunta

Saija Järvimäki
Tuulikki Koskinen
Reetta Sariola

Käsikirjan suunnittelutyöryhmä**Helsingin kaupungin kulttuurikeskus**

Nina Gran
Kikka Hahtomaa (työryhmän puheenjohtaja)

Helsingin kaupungin nuorisosiainkeskus

Kirsi Autio
Sinikka Haapanen

Helsingin kaupungin opetusvirasto

Kaija Fredriksson
Heidi Kiiskinen
Marja Rikaniemi
Ulla Salojärvi
Tuulia Tikkanen

Helsingin taidemuseo

Kaisa Kettunen

Helsingin kaupunginkirjasto

Maria Repo

Helsingin kaupunginmuseo

Anna Finnilä
Hilkka Vallisaari

Helsingin kaupungin liikuntavirasto

Tarja Loikkanen
Maria Nyström

Toimituskunta kiittää

Kaisa Hahl ja Laila Rebers-Holländer
Kulttuuriperintökasvatuksen seura

Koulujen kulttuurikasvatushankkeen ohjausryhmä

Johanna Lindstedt (ohjausryhmän puheenjohtaja)
Niclas Grönholm
Tuulikki Koskinen
Veikko Kunnas
Marjo Kyllönen
Niclas Rönholm
Ulla Salojärvi

Hankkeen mahdollistavat

Helsingin kulttuurikeskus, opetusvirasto, lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelma ja Taikalamppu-verkosto

Painosmäärä

5000

Taitto

Maria Appelberg / Station MIR

Kuvitus

Luka Appelberg

Paino

Star-Offset, Helsinki 2011

ISBN 978-952-272-075-7

Tiedustelut

Tuulikki Koskinen, tuulikki.koskinen@hel.fi

SISÄLLYS

Esipuhe – <i>Tuula Haatainen</i>	4
Toimittajilta	5
1. Kulttuuri kasvattajana	7
Kulttuurin kehdestä eheään aikuisuuteen – <i>Matti Bergström</i>	7
Kulttuuritoiminta Helsingin peruskouluissa	8
Kulttuuri kuuluu kouluun	9
Kulttuurikasvatuksen tavoitteet	9
Kulttuuria kouluihin -hankkeen tausta ja arvot	10
2. Kulttuuriset oppimisympäristöt	11
Kulttuuri – Oppimista tukeva ympäristö	11
Eri taiteenalat oppimisympäristöinä ja vinkejä niiden käsittelyyn	15
Arkkitehtuuri – <i>Jaana Räsänen</i>	16
Elokuva – <i>Kirsi Raitaranta, Johanna Grönqvist</i>	18
Esineet – <i>Harri Kalha</i>	20
Musiikki – <i>Leena Unkari-Virtanen</i>	22
Sanataide ja kirjallisuus – <i>Tuutikki Tolonen de Arias, Salla Simukka</i>	24
Sarjakuva – <i>Harri Römpötti, Antti Hintsa</i>	26
Kuvataide – <i>Kaisa Kettunen, Otso Kantokorpi</i>	28
Tanssi – <i>Karoliina Korpilahti</i>	30
Teatteri – <i>Suna Vuori</i>	32
Mitä on yleisötyö?	35
Yleisötyö museoissa – <i>Kaisa Kettunen</i>	36
Yleisötyö teattereissa – <i>Mirja Neuvonen</i>	37
3. Lapset ja nuoret osallistujina, tekijöinä ja vaikuttajina	39
Nuori on tekijä, vaikuttaja, subjekti – <i>Sinikka Haapanen</i>	39
Lapset ja nuoret osallistujina ja osallisina koulun kulttuurikasvatuksessa – <i>Kirsi Autio</i>	40
Lähteet	43

ESIPUHE

Jokainen lapsi on syntyessään aktiivinen ympäristönsä tutkija. Lapsen ja nuoren kasvu kohti vahvaa, ilmaisevaa ja omaa elämäänsä hallitsevaa aikuisuutta edellyttää turvallista ja rikasta kasvuympäristöä. Kulttuurikasvatuksen avulla lapsille ja nuorille voidaan tarjota eväitä hahmottaa maailmaa ja auttaa tulkitsemaan ja ymmärtämään eri ilmiöitä. Koulujen kulttuurikasvatuksen tavoitteena on antaa helsinkiläisille lapsille ja nuorille tasapuoliset mahdollisuudet taiteen ja kulttuurin kokemiseen ja tekemiseen. Kouluyhteistyön kautta saadaan taidekasvatuksen piiriin lapsia ja nuoria perheen taloudellisesta, sosiaalisesta tai kulttuurisesta tilanteesta riippumatta.

Kaupungin tehtävänä on tuottaa laadukkaita palveluja ja luoda hyvinvointia kaupungin kaikille asukkaille. Helsinki World Design Capital 2012 -vuoden teema on *Open Helsinki – Embedded design* eli *Avoin Helsinki – Design on osa elämää*. Helsinkiläisten käytettävissä on monipuolinen ja monimuotoinen taide- ja kulttuuritarjonta. Kulttuurikasvatus tekee tästä osan lasten ja nuorten elämää. Samalla se kasvattaa uutta taideyleisöä.

Lastenkulttuuri sekä taidekasvatus voivat sytyttää kipinöitä: niillä voidaan vaikuttaa elinikäisiin tottumuksiin ja auttaa lapsia ja nuoria löytämään taiteen ja kulttuuripalvelut ilon ja voiman lähteenä. Koululaiselle kulttuurikasvatukseen osallistuminen merkitsee itseilmäisyyden kanavien löytymistä, kuulluksi tulemisen mahdollisuuksia ja onnistumisen elämyksiä.

TUULA HAATAINEN

Helsingin sivistys- ja henkilöstötoimen apulaiskaupunginjohtaja

Jokaisella lapsella ja nuorella tulisi olla mahdollisuus päästä osalliseksi kulttuurista.

YK:n *Lapsen oikeuksien julistuksessa* todetaan, että koulutuksen tulee pyrkiä persoonallisuuden, lahjojen sekä henkisten ja ruumiillisten valmiuksien mahdollisimman täyteen kehittämiseen (ARTIKLA 29). Jokaisella lapsella tulisi julistuksen mukaan olla myös oikeus osallistua kulttuuri- ja taide-elämään. Sopimuksessa kannustetaan sopivien ja yhtäläisten mahdollisuuksien tarjoamiseen kulttuuri-, taide-, virkistys- ja vapaa-ajan toiminnoissa (ARTIKLA 31).

TOIMITTAJILTA

Helsingin koulujen *Kulttuuria kouluihin* -hankkeella pyritään helpottamaan kulttuuritoiminnan huomioimista osana opettajana työtä. *Kulttuurikasvatus Helsingin peruskouluissa* ja siihen liittyvä käsikirja tukee opettajia koulun oman kulttuurikasvatuksen suunnittelemisessa ja helpottaa koulun ja kulttuuritoimijoiden yhteistyötä. Käsikirja antaa opettajille esimerkkejä siitä, miten kulttuuria ja kulttuurilaitosten tarjontaa voidaan hyödyntää oppimisympäristönä ja miten taidetta ja kulttuuria voi käyttää osana opetusta – kaikissa oppiaineissa, eri aihekokonaisuuksissa ja eri luokka-asteilla. Kulttuuri- ja taidelaitokset voivat puolestaan käyttää käsikirjaa kehittäessään tarjontaa lapsille ja nuorille.

Kirja jakautuu kahteen osaan: *Kulttuurikasvatus Helsingin peruskouluissa* sisältää hankkeen tavoitteet. Lisäksi kulttuurin ammattilaiset esittelevät artikkeleissaan eri taiteenlajeja oppimisympäristöinä. Tässä osassa annetaan myös vinkkejä taiteen käsittelyyn ja puhutaan lasten ja nuorten osallistamisesta. *Kulttuurin käsikirja opettajille* puolestaan ohjaa koulua oman kulttuuritoimintansa suunnittelussa. Osuus sisältää konkreettisia esimerkkejä ja antaa vinkkejä ja linkkejä kulttuurin hyödyntämiseen

Osana Taiteilija koulussa -hanketta Malmitalolla Konserttikeskuksen RUMBA-muusikoiden *Rumpujen ääni* -konsertti. Osallistujina Puotilan ala-asteen oppilaat. KUVA: Ulla Salomäki.

1. Kulttuuri kasvattajana

MATTI BERGSTRÖM, *aivotutkija, emeritusprofessori, Helsingin yliopisto*

KULTTUURIN KEHDOSTA EHEÄN AIKUISUUTEEN

Kulttuuri on kuin kehto, jossa lapsi kasvaa turvassa ja oman kodin lämmössä, kehittyen täyteen kukintaan tulevien aikojen tehtäviä varten. Jotta tämä näkymä kulttuurista sekä lapsistamme ja nuoristamme voisi täyttyä, on meidän ymmärrettävä, mitä kulttuuri on ja mitä lapsen kehitys vaatii.

Mielenkiintoinen on historioitsija, leikki- ja pelitutkija Johan Huizingan näkemys, että kulttuuri perustuu pohjimmaltaan leikkiin. Tutkimus osoittaa, että leikki integroi aivojen eri osien toimintaa, jolloin aivojen kokonaistoiminta mahdollistuu ja lapsesta kehittyä ehyt persoonallisuus, joka liittyy sosiaaliseen ympäristöönsä luontevasti. Erityisesti leikki on aivojen varhaisien osien, siis aivovurkon, ohjaamaa käyttäytymistä, jolloin voi myös ymmärtää villien leikkien kaoottisen piirteen: aivojen runko-osa tuottaa kaoottisia signaalivirtoja, joiden avulla se ohjaa aivojen korkeampien, kehittyneiden osien kuten aivokuoren tajunnan tilaa aina hurjaan innokkuuteen saakka. Samalla kasvava lapsen uteliaisuus ja kyky vastaanottaa suuria määriä tietoa. Tämä piirrehän näkyy myös leikeissä.

Koska leikki perustuu aivojen kaoottiseen voimaan, voidaan Huizingan näkemystä kulttuurin alkuperästä laajentaa ja katsoa, että kulttuurin perimmäinen alkuperä on kaaos. Samalla voidaan kulttuurin tärkeäksi aineosaksi liittää *Luovuus*, sillä aivoissa ideoiden lähde on juuri alkeellisten runko-osien kaoottinen voima, joka synnyttää

uusia, ennalta ennustamattomia mielleyhtymiä, joita ei voi loogisesti johtaa aikaisemmasta tiedosta. Näin myös *Mielikuvitus* on kulttuurin aineosa, kuten se on myös lasten leikin perustana. Tämä auttaa meitä näkemään mahdollisuuksia tulevassa.

Mikäli haluamme kasvattaa lapset kulttuurisiksi aikuisiksi, tulee meidän huolehtia siitä, että lapsen aivot voivat kehittyä koko elämän ajan aina aikuisuuteen ja vanhuuteen saakka. Tämä asettaa kouluille erityiset vaatimukset: on sallittava leikki, uusien ideoiden tuottaminen, vanhojen sääntösten kritiikki, mielikuvitus ja jopa vussin asteinen viljeily. Tässä on kasvattajille tärkeä tehtävä.

Samalla voidaan toteuttaa kulttuurista kasvatusta. Se merkitsee, että lapsi ja nuori oppii kantamaan niitä *Arvoja*, joita hänet on luotu kantamaan edelleen sukunsa uumenista. Hän myös oppii luomaan omia arvoja valitsemalla mahdollisista vaihtoehdoista parhaat. Ja oppii tuntemaan ”arvo-invalidiuden”, joka on tieto-aikakautemme pahin sairaus ja joka vie kulttuuriltamme pohjan.

Mitä keinoja meillä sitten on kouluaikana kasvattaa lapsista kulttuurisia aikuisia? Mitä kulttuurikasvatuksen tulisi sisältää? Yksi keino on antaa riittävästi *Taideopetusta*. Kaikkea kulttuuria leimaa eräänlainen esteettisyys. Sen perustana on juuri *Luovuus* ja siten myös *Leikki* ja *Kaaosvoima*. Taideopetus antaa lapselle mahdollisuuden vapauteen siitä tietokuormasta, joka estää vapaan ajattelun. Taideprosessi koskee aivojen syvien osi-

en toimintaa ja sen muotoja voi nähdä jopa lapsen spontaanissa liikunnassa, ääntelyssä ja sosiaalisessa käyttäytymisessä. Opettaja voi osallistua prosessiin ja edesauttaa monipuolista ja kiireetöntä tiedon oppimista. Myös rauhallinen arvokeskustelu ja rakentava kriittisyys ovat tällöin mahdollisia.

Tätä kautta voidaan lapsen ja nuoren kasvun aikana taata aivojen kehittyminen niin, että myös

se osa, jota kutsutaan *Minuudeksi*, ja joka välittää syvien, varhaisten arvo-osien ja myöhemmin kehittyneiden tieto-osien välistä tärkeätä ”keskustelua”, kehittyy toimivaksi. Tältä pohjalta syntyy terve itsetunto. Tämän tärkeän kasvatuksen laiminlyönti on juuri se, mikä aikaansaa häiriöitä lasten ja nuorten käyttäytymisessä. Siksi kulttuurikasvatus on tärkeää – ja jopa välttämätöntä.

Kulttuuritoiminta Helsingin peruskouluissa

Kulttuurikasvatuksen avulla tarjotaan lapsille ja nuorille tasapuolinen mahdollisuus kulttuurin kokemisen ja tekemiseen osana koulupäivää. Kulttuuria kouluihin -hanke tukee opetustyötä, avaa opettajille taidetta oppimisympäristönä ja antaa valmiuksia opetussuunnitelman kulttuuritavoitteiden saavuttamiseen. Taide ja kulttuuri tuodaan osaksi myös muiden kuin varsinaisten taideaineiden opetusta, minkä ansiosta ne näkyvät niillekin nuorille, jotka eivät ole taideaineita valinneet. Kulttuuritoiminnan halutaan tavoittavan kokonaiset ikäluokat ja se koskee kaikkia peruskoulun luokka-asteita.

Helsingin laaja kulttuuritarjonta voi tukea koululaisten oppimista, yleissivistystä ja kansalaistaitoja. Tämän toteuttamiseen tarvitaan nykyistä vahvempaa panostusta koulujen ja kulttuuritarjonnan kohtaamiseen. Samalla edistetään koululaisten ja muun yhteiskunnan vuorovaikutusta, parannetaan kulttuurin saavutettavuutta ja rakennetaan kulttuuripalveluille uusia yleisöjä.

Koulujen kulttuurikasvatus on teemallinen syvenevä polku, jossa kukin koulu voi valita miten ”syvästi” se suunnitelman toteuttaa. Kukin koulu kirjaa toimintasuunnitelmaansa yhteistyön taide- ja kulttuurilaitosten kanssa. Tämä tuo kulttuurin näkyväksi osaksi koulun toiminnan suunnittelua sekä mahdollistaa koulun käyttämisen kulttuurisena oppimisympäristönä koulupäivän aikana. Kulttuuria kouluihin -hanke tarjoaa tätä varten opettajille käsikirjan, koulutustapahtumia ja Kultus-verkkosivut uudistetaan palvelemaan paremmin opettajia. Kouluja tiedotetaan mahdollisuudesta ottaa oppilaita mukaan suunnittelemaan kulttuuritoimintaa.

KULTTUURI KUULUU KOULUUN

Ajassa, jossa kouluhyvinvointi puhuttaa ja lasten ja nuorten pahoinvointi on merkittävän mittakaavan ilmiö, on kulttuurikasvatukselle tilausta. Taide ja kulttuuri, niiden tekeminen ja kokeminen, voivat tukea yksilön tasapainoista kasvua ja antaa myös välineitä kokonaisvaltaiseen oppimiseen. Tarjoamalla erilaisia lähestymistapoja kulttuuri monipuolistaa persoonallisuuden kehitystä, itseilmaisua ja kykyä toimia erilaisten ryhmien jäsenenä.

Taide- ja kulttuurikasvatuksella voidaan tukea niitä ihmisenä kasvamisen ulottuvuuksia, jotka muutoin jäävät koulumaailmassa vähälle huomiolle, ja jotka kuitenkin vaikuttavat olennaisella tavalla oppimiseen ja jaksamiseen. Kulttuurikasvatuksen tavoitteena on tuoda opetukseen mukaan erilaisia opetusmetodeja ja oppimisympäristöjä, antaa mahdollisuuksia huomioida entistä paremmin erilaisia oppijoita ja tehdä tilaa luovuudelle.

Kulttuurikasvatus tuo voimautumisen mahdollisuuden kouluarkeen. Voimautuminen on henkilökohtainen prosessi, jossa on kysymys omien voimavarojen löytämisestä ja itsestä lähtevien, minuutta vahvistavien kokemusten läpikäymisestä (ks. esim. Savolainen 2005). Voimautumisen mahdollisuuksia syntyy kun annetaan oppilaille tilaisuuksia tuntea, kokea ja ilmaista.

Itsenäiseksi aikuiseksi kasvamisen lisäksi on tärkeää oppia toimimaan yhdessä muiden kans-

sa. Kulttuurikasvatus rikkoo kouluarjen vakiintuneita rakenteita ja asettaa ryhmien hierarkiat uuteen järjestykseen erilaisissa oppimisympäristöissä ja -tilanteissa. Myös hiljaisimmat oppilaat voivat saada tilaisuuksia näyttää vahvuuksiaan. Ylipäätään kulttuurikasvatus tarjoaa tilaisuuksia ryhmäytymiseen ja luokkahengen paranemiseen.

Kulttuurin ja oman kulttuuriperinnön kokeminen luo lapselle ja nuorelle paikan osana ympäröivää yhteiskuntaa. Oman kulttuuriperinnön tuntemus antaa myös aikaperspektiiviä – oppija on osa historiallista jatkumoa.

Vuorovaikutustilanteiden harjoittamisen kautta lasten ja nuorten toimijuus voi saada vahvistusta. Toimijuus on kykyä vaikuttaa elinympäristöönsä ja itseään koskeviin asioihin. Kulttuurikasvatuksessa oppilaita voidaan osallistaa: kuunnella heidän mielipiteitään, ottaa mukaan tekemään päätöksiä, antaa tilaisuuksia vaikuttaa. Kun ympäristö huomioi lasten ja nuorten näkemykset, mahdollistuu omakohtainen kokemus osallisuudesta ja muutoksen aikaansaamisesta omassa elämässä.

Kulttuurikasvatus on lapsia ja nuoria varten. Tavoitteena on tarjota heille eväitä tasapainoiseen elämään ja antaa myös heidän äänensä kuulua ja näkökulmansa näkyä.

KULTTUURIKASVATUKSEN TAVOITTEET

Lapsen ja nuoren kannalta kulttuurikasvatus

- Tutustuttaa taiteeseen ja kulttuuriin.
- Tuo onnistumisen ja voimautumisen kokemuksia.
- Helpottaa vaikeiden asioiden käsittelyä kun ne etäännyvät itsestä taiteen avulla.
- Tukee luovuuden, itseilmaisun ja lahjakkuuden löytämistä.
- Kasvattaa osallisuutta kaupungin kulttuurielämään kun lapset ja nuoret osallistuvat taiteessa ajankohtaisten teemojen pohtimiseen.
- Tutustuttaa taide- ja kulttuurialan ammatteihin.
- Lisää kulttuurien välistä vuorovaikutusta.
- Antaa mahdollisuuksia yhteiseen kokemiseen.
- Tukee ihmisenä kasvua ja lisää suvaitsevaisuutta.

Koulun kannalta kulttuurikasvatus

- Tukee, täydentää ja rikastaa koulujen kulttuuri- ja taideopetusta.
- Syventää koulun ja kulttuuri- sekä taide-toimijoiden välistä yhteistyötä.
- Avaa opettajille taidetta sekä kulttuurilaitoksia oppimisympäristönä.
- Toimii työkaluna opettajille.
- Antaa opettajille valmiuksia ja malleja, joiden avulla saavutetaan opetus suunnitelman kulttuuriset tavoitteet aiempaa paremmin.
- Lisää kouluviihtyvyyttä ja oppimismotivaatiota.

Kulttuuritoimijan kannalta kulttuurikasvatus

- Vahvistaa koulujen ja kulttuurilaitosten välistä yhteistyötä.
- Tukee taidelaitosten yleisötyön tavoitteita: taiteen tekoprosessin ymmärtämistä ja taidekokemuksen syventämistä ryhmissä.
- Täydentää ja ohjaa toimijoiden kouluille suuntaamia palveluita.
- Laajentaa yleisöpohjaa.
- Lisää kulttuuritoiminnan saavutettavuutta.

Kulttuuria kouluihin -hankkeen tausta ja arvot

Julkaisu *Kulttuurikasvatus Helsingin peruskouluissa* on laadittu kaupungin hallintokuntien yhteistyönä. Sitä ovat olleet laatimassa Helsingin kaupungin kulttuurikeskus, opetusvirasto, taidemuseo, kirjasto, kaupungin museo, liikuntavirasto ja nuorisoasiainkeskus.

Kulttuuria kouluihin on yksi kärkihanke kaupungin **Lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelmassa 2009–2012**, jonka tavoitteena on lisätä hyvinvointia tiivistämällä kaupungin eri virastojen yhteistyötä ja kehittämällä niiden palveluja. Hyvinvointisuunnitelma tähtää lasten ja nuorten vuorovaikutus- ja tunnetaitojen parantamiseen sekä osallisuuden kehittämiseen kulttuuritoimintojen kautta. Kulttuurikasvatushanke lisää kulttuuri- ja taidetoimintaa koulujen opetuksessa.

Koulujen kulttuurikasvatushankkeen arvot noudattavat Helsingin kaupungin arvoja, joita ovat asukaslähtöisyys, ekologisuus, oikeudenmukaisuus, taloudellisuus, turvallisuus ja yrittäjämielisyys. Lisäksi mukana olevien virastojen arvoista on haluttu painottaa luovuutta, kulttuurien välistä vuorovaikutusta, oppilaslähtöisyyttä ja elämisen iloa.

2. Kulttuuriset oppimisympäristöt

KULTTUURI – OPPIMISTA TUKEVA YMPÄRISTÖ

Oppimisympäristöllä tarkoitetaan oppimiseen liittyvää fyysisen ympäristön, psyykkisten tekijöiden ja sosiaalisten suhteiden kokonaisuutta, jossa opiskelu ja oppiminen tapahtuvat. Oppimisympäristön laajentaminen perinteisestä luokkahuoneesta laajempiin kulttuurisiin yhteyksiin tekee oppilaasta aktiivisen toimijan. Taiteen kokeminen ja oppilaiden oma tekeminen voivat kannustaa itseenäiseen ajatteluun ja keskusteluun.

Taiteen ja kulttuuriperinnön avulla voidaan myös nostaa lasten ja nuorten omaa taustaa ja heidän omia kiinnostuksen kohteitaan esiin. Laajemmissa oppimisympäristöissä voidaan tukea erilaisia kulttuurisia ja kieli-identiteettejä; antaa mahdollisuuksia oman kielen monipuoliseen käyttämiseen ja oman taustakulttuurin esiin tuomiseen.

Taidetoimijoiden ja kulttuurilaitosten avulla voidaan saada uusia, kiinnostavia näkökulmia oppimiseen ja opettamiseen. Oppiaineiden rajoja on mahdollista ylittää kun opetus on teemallista ja asioita käsitellään monitahoisesti. Erilaiset oppimisympäristöt ja metodit tekevät oppimisesta innostavaa: kuvan tai esityksen avulla voidaan muistaa, oman tekemisen ja keskustelun kautta voidaan oivaltaa, kokemuksen tai osallistumisen kautta voidaan innostua.

Tiloja, jotka voivat toimia kulttuurisina oppimisympäristöinä, ovat esimerkiksi museot, kirjastot, teatterit ja erilaiset kulttuuritalot, omaa koulua unohtamatta.

Taide oppimisympäristönä

Taiteen lajeja ovat esimerkiksi arkkitehtuuri ja muotoilu, tanssi, teatteri, elokuva, musiikki, kuva- ja mediataide sekä sanataide ja kirjallisuus. Taide voi toimia oppimisympäristönä esimerkiksi näyttelyssä. Museot, galleriat ja taidekeskukset tarjoavat näyttelyitä, joihin voidaan järjestää opastuksia, galleriakierroksia ja työpajoja. Myös kulttuuritaloissa, kirjastoissa ja erilaisissa oppilaitoksissa järjestetään näyttelyitä, joita voi hyödyntää eri oppiaineiden tai aihekokonaisuuksien näkökulmista.

Taide voi tarjota paitsi erilaisen lähestymistavan tiedollisiin osaamisalueisiin, myös omanlaisensa osaamisalueen ja erilaisia oppimismahdollisuuksia. Taidetta voidaan tehdä itse ja kehittyä taidoissa, mutta tärkeitä ovat myös taide-elämykset ja -kokemukset sekä niistä keskusteleminen yhdessä. Taide voi harjoittaa aitoon toimijuuteen kun odotukset, säännöt tai normit eivät ohjaa ajattelua tai tekemistä ainakaan kokonaan.

Kulttuuriperintö oppimisympäristönä

Kulttuuriperintöä on kaikkialla ympärillämme: esi-neissä, jotka tallentavat muotoonsa historiaa ja tarinoita, ympäristössä, jossa näkyy mennyt aika ja nykyhetki, puhutussa perinteessä, joka siirtyy sukupolvelta toiselle. Henkisen perinteen ja aineellisen kulttuuriperinnön tunteminen muodostavat pohjan ajattelulle, josta omat kokemukset voivat

rakentua. Ihminen rakentaa identiteettiään niin perinteiden, kulttuuriympäristöjen kuin taidekokemustenkin varaan.

Kulttuuriperintökasvatuksen tärkeä toimintatapa on tutkiva oppiminen. Tutkimustiedon kerääminen aidossa ympäristössä aitojen esineiden avulla kehittää kulttuuriperinnön lukutaitoa. Esineet, rakennukset ja kulttuuriympäristöt ovat viesti aikansa ja ympäristönsä arvoista ja niitä peilaa-

vista tavoista. Ne kertovat miten nykyisyyteen on päädytty eri paikoissa omalla tavallaan. Suomen kulttuuriperinnössä monikulttuurisuuden tutkimiselle on hyvät mahdollisuudet. Kulttuurien tutkimisessa museo on luonteva oppimisympäristö; tarkoitukseen sopii myös verkkomuseo. Myös koulun omissa juhlissa, tapahtumissa ja teemapäivissä voidaan tutustua kulttuuriin ja välittää kulttuuriperintöä.

Kiinalaisen uudenvuoden kulkue. KUVA: Helsingin kulttuurikeskus

Monikulttuurisuus oppimisympäristönä

JOHANNA MAULA, *Caisan johtaja*

Monikulttuurisen työn tavoitteena on tutustuttaa kantasuomalaisia eri kulttuureihin ja samalla auttaa maahan muuttaneita ja heidän jälkeläisiään ylläpitämään omaa kulttuuriaan ja kieltään. Näin tarjotaan tilaisuuksia kaikille lapsille ja nuorille positiivisen identiteetin kasvuun.

Helsingissä tätä työtä tekee esimerkiksi kansainvälinen kulttuurikeskus Caisa. Suosittuja työskentelytapoja ovat lapsille suunnatut kulttuurienväliset työpajat. Näissä tutustutaan jonkin kulttuurin tai maan piirteisiin laulun, leikin, tanssin, satujen, kuvataiteiden tai teatterin välityksellä. Merkittävää työpajoissa on se, että ryhmää ohjaa uussuomalainen kantasuomalaisen rinnalla. Hän kertoo omasta maastaan sekä kulttuuritaustastaan ja opettaa maan kulttuuriperintöä. Hän on myös rohkaiseva roolimalli ihmisestä, joka on mukana suomalaisessa yhteiskunnassa ja tuo yleästi esiin oman kulttuurinsa ainutlaatuisia piirteitä.

Monikulttuurisuuteen ja oppimisympäristöihin liittyen opettajan on hyvä muistaa:

- Mitkä ovat eri etniset ja uskonnolliset ryhmät lapsen ja nuoren lähiympäristössä ja kotikaupungissa?
- Mitkä ovat näiden ryhmien
 - tärkeät paikat: kirkot, moskeijat, synagogat, temppelit, kulttuurikeskukset jne.
 - tärkeät juhlapäivät ja miksi niitä vietetään
 - keskeiset uskomukset, tavat, kommunikointitavat ja pukeutumisen erityispiirteet
 - kulttuurin, uskonnon tai etnisen taustan rajoitukset esimerkiksi ruokavalion suhteen.
- Eritaustaisille lapsille ja nuorille tulee tarjota kulttuurielämyksiä, jotka avartavat heidän maailmankuvaansa, luovat yhteisöllisyyttä ja turvallisen kasvuympäristön.

Kulttuuriset paikat ja tilat oppimisympäristönä

Melkein mikä tahansa paikka tai tila voi toimia oppimisympäristönä – myös oma koulu ja sen lähiympäristö. Opetushallituksen myöntämällä oppimisympäristöjen kehittämishankkeisiin tarkoituksella varoilla useat koulut ovat pystyneet kehittämään omaa koulua ja sen lähiympäristöä sopi-

maan paremmin oppimisympäristöajatteluun, johon kuuluu yhteistyöhön ja oppimisprojekteihin perustuva tutkiva oppiminen.

Luovuuteen kannustava *Liikkeelle!* on Opetushallituksen rahoittama oppimisympäristöjen kehittämishanke, jonka verkkopalvelu on avattu lu-

kuvuoden 2010–2011 alussa. Verkkopalvelussa on eri teemoihin ja oppiaineisiin liittyviä oppimisprojekteja, joista saa käytännön vinkkejä oppimisympäristöjen laajentamiseen tavallisessa koulussa käyttämällä arkiympäristöä oppimisen lähtökohtana.

Media oppimisympäristönä

Lasten ja nuorten mediakulttuuria voidaan luonnehtia yhdeksi aikamme merkittävimäksi kulttuuriseksi tilaksi. Media kulttuurisena oppimisympäristönä käsittää erilaisia viestinnän keinoja: internet, televisio, radio, lehdet, elokuvat, pelit ja kirjat. Median fyysinen muoto muuttuu koko ajan; televisiota voi katsoa kännykän ruudulta ja sanomalehteä voi lukea verkosta. Lasten ja nuorten median käyttöä leimaa monikanavaisuus. He käyttävät medioita limittäin ja yhtäaikaaisesti. Kaksisuuntaiset mediat antavat nuorille mahdollisuuden saada äänensä kuuluviin mm. videoimalla ja bloggaamalla.

Esimerkiksi Ylen Opettaja TV -palvelu, Mediakasvatus Metka ry, Sanomalehtien liitto ja Satu ry (mainoskoosteet opetuskäyttöön) ovat opettajalle hyödyllisiä yhteyksiä opetuksen tueksi ja oppimateriaalien hankkimiseen. Kaupunginkirjasto voi myös opastaa opettajia median oppimisympäristössä liikkumisessa. Varsinkin internetin toiminta ja sisällöt sekä kirjallisuus ovat kirjastoamattilaisten vahvoja osaamisalueita.

Kirjasto oppimisympäristönä

Helsingin kaupunginkirjastolla on 150-vuotinen historia. Kirjasto on erityisesti sanataiteen talo, jonka aineistoissa ja toiminnassa kaunokirjallisuus on keskeisessä asemassa. Kokoelmia kehitetään myös elämysaineiston näkökulmasta: tarjolla on modernia kaunokirjallisuutta, runoutta, näytelmiä, äänikirjoja ja elokuvia. Kirjasto tarjoaa perinteisten fyysisten kirjastoaineistojen lisäksi erilaisia av-tallenteita, kuvaa, musiikkia, multimediaa ja sähköisiä verkkoaineistoja.

Kaiken tiedon, taidon ja tieteen saralla edistymisen edellytys on lukutaito. Suomen ja pohjoismaiden valtti on se, että lukutaito on opetettu koko kansalle. Kirjastossa pyritään omalta osaltaan vastaamaan uuteen lukutaitohaasteeseen: saada jokaiselle medialukutaito ja näin turvata edelleen yhteiset luovuuden välineet.

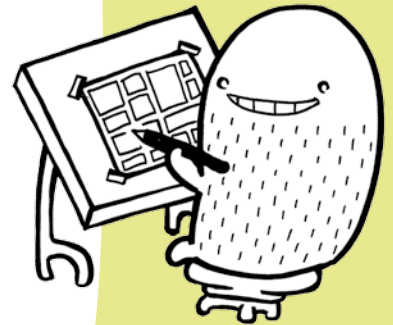
Kehittyvän kirjaston tavoitteena on tarjota kävijöille aineistojen ja muiden palvelujen lisäksi myös virikkeellinen ja elämyksellinen tila. Sähköisen asioinnin ja tietoverkkojen aikakaudella yhteiset avoimet julkiset tilat ovat entistä tärkeämpiä kaupunkilaisten yksinäisyyden ja syrjäytymisen ehkäisemisessä. Kirjasto toimii yhteistyökumppaneidensa kanssa järjestettävien tilaisuuksien, lukusalonkien, näyttelyiden, julkistamis- ja esittelytilaisuuksien sekä lasten ja nuorten tilaisuuksien kulttuurisena näyttämönä.

Kirjasto on vahvasti mukana myös uudenlaisen oppimisympäristöjen kehittämisessä. Vuonna 2007 opetusviraston kanssa käynnistetyssä KIRKOU kirjasto, koulu ja koulukirjasto -hankkeessa edistetään koululaisten kirjallisuuteen perehtymistä ja tiedonhallintataitojen kehittämistä. Hankkeen visio on: ”*Tutkivaa ja oivaltavaa oppijaa yhteistyössä tukien*”. KIRKOU on osa peruskoulujen kulttuurikasvatusta.

ERI TAITEENALAT OPPIMISYMPÄRISTÖINÄ JA VINKKEJÄ NIIDEN KÄSITTELYYN

Seuraavassa omien taiteenalojensa asiantuntijat ja ammattilaiset esittelevät erilaisia oppimisympäristöjä ja antavat vinkkejä niiden lähestymiseen ja käsittelyyn oppilaiden kanssa. Esittelyssä ovat arkkitehtuuri, elokuva, esineet, musiikki, sanataide ja kirjallisuus, sarjakuva, kuvataide sekä tanssi ja teatteri. Käytännön esimerkkejä eri oppimisympäristöjen hyödyntämisestä löytyy osoitteesta www.kultus.fi. Tähän projektipankkiin opettajat voivat lähettää hyväksi havaitsemiaan kokemuksia jaettavaksi ja kannustamaan muitakin oppimisympäristöjen laajentamiskokeiluihin. Esimerkkejä tarjoavat myös taidetoimijat, jotka ovat jo tehneet onnistunutta kouluyhteistyötä.

Arkkitehtuuri

JAANA RÄSÄNEN, *arkkitehti SAFA*

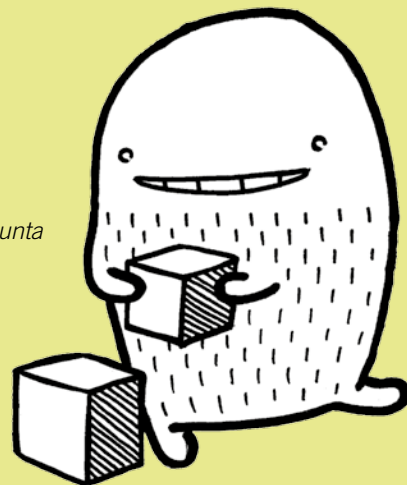
Lasten ja nuorten arkkitehtuurikasvatuksen läänintaiteilija, Uudenmaan taidetoimikunta

ARKKITEHTUURI OPPIMISYMPÄRISTÖNÄ JA VINKKEJÄ RAKENNUKSEN KATSOMISEEN

Lapset ja aikuiset, koululaiset ja opettajat, suunnittelun ammattilaiset ja ympäristön käyttäjät katsovat kaikki maailmaa omasta näkökulmastaan. Yksi aistii vahvasti kokonaisuuksia, toisen huomio kiinnittyy yksityiskohtiin. Kolmas herkistyy ajan kerrostumien kauneudelle, neljäs etsii silmillään jotakin, joka vie kohti tulevaisuutta. Paitsi aikaisemmat tiedot ja kokemukset, myös vallitseva viireys- ja tunnetila vaikuttavat siihen, mitä kukin lopulta näkee, kokee ja ymmärtää. Rakennuksiin voi tutustua esimerkiksi mielikuvia vertailemalla tai arkkitehdin piirustuksia tutkimalla. Niitä ei voi kuitenkaan täysin ymmärtää ilman välitöntä kohtaamista ja moniaistillista vuorovaikutusta.

Mielikuvat

Jotkut rakennukset ovat maailmankuuluja. Melkein kaikki tietävät, miltä näyttävät Gizan pyramidit, Eiffel-torni tai Taj Mahal. Myös arkisemmat rakennukset elävät mielikuvissa. Talot, joiden käyttötarkoitus hahmottuu heti ensisilmäyksellä, jäävät helposti mieleen. Mielikuvat tuulimyllyistä pyörivine lapoineen, kirkoista korkeine kellotapuleineen tai tehtaista tupruttavine piippuineen ovat luultavasti kaikilla melko samanlaisia. Entä jos kyseessä onkin asuintalo, taidemuseo, koulu tai kauppakeskus? Joskus rakennukset tuntuvat ystävällisiltä, iloisilta, pelottavilta, synkiltä, apeilta ja salaperäisiltä – persoonallisilta ihan niin kuin ihmiset. Mistä niiden luonne mahtaa syntyä?

Piirustukset

Arkkitehti esittää suunnitelmansa piirustuksina ja pienoismalleina. Asemapiirros sijoittaa rakennuksen pihajärjestelyineen tontille osaksi olemassa olevaa ympäristöä. Pohja- ja leikkauspiirustukset kertovat rakennuksen sisätiloista sekä niiden liittymisestä toisiinsa ja ulkotiloihin. Julkisivupiirustuksista näkee miltä talo näyttää ulospäin eri ilmansuuntiin. Lisäksi arkkitehdit piirtävät havainnekuvia sekä sisältä että ulkoa. Nykyisillä piirustusohjelmilla pääsee liikkumaan virtuaalisesti vielä rakentamattomassa ympäristössä.

Lähestyminen

Umpikortteleiden kaupungissa rakennusta ei välttämättä näe ennen kuin on aivan sen kohdalla. Jos mahdollista, kannattaa lähestymisreitti valita niin, että katselun voi aloittaa jo kaukaa. On mielenkiintoista seurata, kuinka pitkän kadun päättäneenä oleva pieni hahmo kasvaa ja tarkentuu yksityiskohtaiseksi rakennukseksi. Katselukulmaa vaihtelemalla muotoutuu vähitellen käsitys kolmiulotteisesta rakennuksesta ja siitä, kuinka se nivoutuu ympäröivään kaupunkirakenteseen. Matkan varrella voi pysähtyä ja rajailta näky-

miä rauhassa. Milloin yksityiskohdat alkavat hahmottua? Sulautuuko rakennus ympäristöönsä vai nouseeko se siitä esiin?

Sisäänkäynti

Pääovi on yleensä näkyvämpi kuin muut ovet. Symmetrisesti sijoitetut ”valon kantajat” vartioivat kulkua Helsingin rautatieasemalle, julkisivusta pitkälle kurkottava katos kaappaa nykyaiteen museoon ja valtava portaikko valmistaa kohtamaan eduskunnan. Omakotitalossa ovi saattaa kuitenkin olla piilossa kulkijoiden katseilta. Silloin sisäänkäynti alkaakin jo portilta, josta esimerkiksi puutarhan läpi kiemurteleva polku johdattelee katoksen suojaamalle ovelle. Myös lähiöiden kortteleissa yhteinen sisääntulopiha on usein saapumisen kohokohta. Pääsisäänkäynti on siis enemmän kuin ovi. Se on tärkeä osa rakennuksen arkkitehtonista ilmettä, persoonallisuutta. Se on siirtymävyöhyke, joka suuntaa ajatukset siihen, mikä sisällä odottaa.

Tilan havainnointi

Tilan havainnoinnissa näköaisti tarvitsee tuekseen liikkeen. Askel askeleelta muuntuvat näkymät ja tietous omasta sijainnista synnyttävät kokemuksen kolmiulotteisesta tilasta. Vähitellen myös yksittäiset tilat – korkeat ja matalat, valoisa ja hämärät, avoimet ja suljetut – nivoutuvat elämykselliseksi tilasarjoiksi. Millaisia ovat tilan rajat: seinät, katot ja lattiat? Miten valo, varjo ja väri vaikuttavat tilan tunnelmaan? Näköaisti välittää vastauksen moniin kysymyksiin, mutta ei kerro vielä kaikkea. Tuntoaisti kertoo pintojen ominaisuuksista; sen avulla voi selvittää ovatko pinnat sileitä vai karheita, kylmiä vai lämpimiä, viihtymään kutsuvia vai luotaantyöntäviä. Hajuaisti tuo esiin muistoja, mutta viestittää myös tässä ja nyt. Voiko raken-

nusmateriaalin tai tilan käyttötarkoituksen tunnistaa haistelemalla? Sulkemalla silmät voi keskittyä kuuntelemaan. Mitä äänet kertovat ympäröivän tilan muodosta, koosta, materiaaleista tai käytöstä?

Julkisivujen tarkastelu

Ennen kuin poistuu rakennuksen lähipiiristä, kannattaa vielä kiertää sen ympäri tai ainakin kurkistaa taka- tai sisäpihalle. Pääjulkisivu on sommiteltu edustamaan. Asuintalon takapihalta tunnistaa perheen. Kivikaupungin sisäpihoilla ovet ja ikkunat ovat siellä missä niitä tarvitaan ja ajan kerrostumat helposti havaittavissa. Julkisivujen sommittelu ei ole samanlaista kuin esimerkiksi julisteen sommittelu; reunaehtoja on enemmän. Eri-laisiin huonetiloihin tarvitaan erilaisia ikkunoita ja ovia. Myös ilmansuunnat sekä vuoden- ja vuorokaudenajat vaikuttavat. Julkisivut jaotteluineen, aukkoineen, materiaaleineen ja yksityiskohtineen kertovat myös omasta ajastaan. Kun suunnittelu on hyvää, talo tuntuu kommunikoivan katsojan, kokijan ja käyttäjänsä kanssa.

Parhaimmillaan rakennus toteuttaa paikan henkeä ja liittyy ympäristöönsä niin, että on vaikea kuvitella sen olevan toisenlainen. Arkkitehtuuria voi tutkia kaikilla aisteilla yksittäisiin osatekijöihin keskittyen. Yhtä tärkeää on kuitenkin antaa aikaa kokonaisvaltaisen kokemuksen syntymiselle, sillä arkkitehtuuri on enemmän kuin osien-
sa summa.

Elokuva

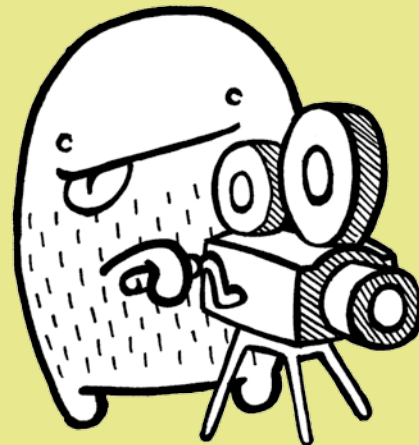
KIRSI RAITARANTA, *elokuvasihteeri, Kansallinen audiovisuaalinen arkisto*
JOHANNA GRÖNQVIST, *toimittaja, YLE*

ELOKUVA OPPIMISYMPÄRISTÖNÄ

Elokuvan katsotaan syntyneen 1895 kun Lumièren veljekset pitivät ensimmäisen elokuvanäytöksensä Pariisissa joukolle ihmisiä, jotka lumoutuneina katsoivat filmiltä asemalle saapuvaa junaa, työpäivän jälkeen tehtaasta kotiin lähteviä työläisiä tai tulessa havisevia lehtiä. Nykyään elämme maailmassa, jossa ”elävät kuvat” vyöryvät ylitsemme lähes lakkaamatta. Kuitenkin kuvat yhä edelleen herättävät meissä kiinnostusta.

Koska tänä päivänä vastaanotamme informaatiota yhä enemmän kuvien kautta, on medialukutaitokin tärkeämpää. Nykyisin myös yhä harvemmin lumoudumme näkemästämme – sen sijaan käytämme kuvia määrittämään itseämme. Nuoret luovat identiteettiään enenevässä määrin elokuvan ja television kautta. Siksi elokuva- ja mediakasvatus ovat tärkeä osa kouluopetusta. Elokuva voi olla myös virikkeellinen oppimisympäristö, jota voi käyttää hyväksi niin kielten kuin historian tai kuvataiteenkin opetuksessa. Äidinkielen opetuksessa se antaa monipuolisen välineen tarinan maailman avaamiseen ja kerrontatekniikoiden tutkimiseen.

Elokuvan käsittelyn ei tarvitse aina olla kovin monimutkaista. Yksinkertaisia harjoitteita ovat mm. juonireferaattien laatiminen tai oman elokuvan-arvostelun tekeminen. Elokuvan keskeistä teemoista on usein helppo myös keskustella, sillä tavallisesti aiheesta nousee jokaiselle kysymyksiä. Nuorimpien katsojien kanssa elokuvaa voi käsitellä vaikkapa maalaamalla elokuvan henkilöitä. Elokuvan tunnelmia voi käsitellä miettimällä mu-

siikin osuutta kerronnassa, ja tehdä omia pieniä kokeilujakin aiheesta.

Elokuva, niin kuin kaikki taide, kertoo ihmisenä olemisesta. Kyky sanallistaa oma kokemus on tärkeä opeteltaessa tuntemaan itseänsä. Se on samalla yksi taidekasvatuksen kulmakivistä. Elokuva herättää aina tunteita ja ajatuksia. Elokuvakokemuksen kautta lapset ja nuoret voivat oppia antamaan sanallisen muodon – suullisesti tai kirjallisesti – niille tunteille, joita katselukokemus heissä herättää.

Elokuvakasvatusta tekevät pääkaupunkiseudulla useat eri toimijat, mm. Kansallinen audiovisuaalinen arkisto. Helsingin kulttuuritoimi järjestää koululaisnäytöksiä, joihin kuuluu katsomis-kokemusta tukevaa oppimismateriaalia, luentoja, alustuksia tai työpajoja. Työpajoissa käsitellään elokuvan teemoja tai tutustutaan elokuvan tekemiseen. Oppimateriaalien avulla näitä samoja asioita voidaan toteuttaa tai jatkaa myös luokassa opettajan johdolla. Elokuvien oppimateriaaleja ja työpajoja tuottavat mm. Koulukino ja Mediakasvatuskeskus Metka ry. Koulukino-elokuvia koulut voivat halutessaan tilata myös elokuvateattereihin.

Opettajan on hyvä muistaa, että elokuvien julki- seen esittämiseen koulussa liittyy lainsäädäntöä: tekijänoikeudet on selvitettävä ennen elokuvien esitystä. (ks. *Opettajan työkirjan* linkkilista s. 20)

JOHANNA GRÖNQVIST, *toimittaja, YLE (kääntänyt Leila Heimonen)*

MITEN KATSON ELOKUVAA?

Jos opettaja haluaa käyttää elokuvaa opetuksessa, on suurin haaste löytää oikeita elokuvia oikealle ikäryhmälle. Elokuvien valitsemisessa ainoa raja on opettajan tai oppilaiden mielikuvitus, poikkeuksena tietenkin ikäraajat. Toimiakseen opetuksen välineenä elokuvan ei tarvitse suoranaisesti käsitellä opetettavaa ainetta.

Elokuvan valitseminen

Elokuvan vaikutuksia voi joskus olla vaikea ennakoida; purkukeskustelu saattaakin saada aivan toisen suunnan kuin alun perin oli ajateltu. Silloin kannattaa pohtia halutaanko keskustella jostakin tietystä aiheesta vai ylipäänsä synnyttää keskustelua. Oppilaat voi evästä käsiteltävään aiheeseen etukäteen jos halutaan pysyä tietyssä aiheessa. Joskus on kuitenkin hedelmällisempää antaa oppilaiden itsensä kuljettaa keskustelua.

Elokuvan ei tarvitse välittää kulttuuriperintöä tai korkeakulttuuria. Joskus on parempi aloittaa elokuvilla, joista oppilaat itse ovat kiinnostuneita tai joista heillä on kokemusta. Ei ole järkevää pakottaa oppilaita katsomaan liian vaikeita elokuvia. Älä tee jakoa populaarikulttuuriin ja korkeakulttuuriin, sillä molemmissa on mielenkiintoisia näkökohtia. Ei myöskään pidä aliarvioida mykkäfilmejä, sillä esimerkiksi Chaplinin elokuvissa on jotakin ajatonta, joka puhuttelee yli sukupolvien.

Elokuvien käyttäminen opetuksessa voi tuntua vaikealta jos opettaja itse ei ole saanut elokuvaopetusta. Hyväksy silloin, että oppilaat ehkä tietävät elokuvasta tai tietyistä genreistä enemmän kuin sinä. Anna oppilaiden puhua ja opettaa toisiaan – ja sinua.

Keskustelu ja elokuvan käsittely

Elokuva voi toimia lähtökohtana lähes kaikissa oppiaineissa. Erityisen hyvin se toimii eettisten tai moraalisten kysymysten käsittelemisessä. Se voi myös havainnollistaa kielen merkitystä tai kommunikointitavan puutetta. Elokuvan ote historiallisiin tapahtumiin voi olla dokumentaarinen tai fiktiivinen, ja näiden ero on aina kiintoisa keskustelunaihe. Löytyykö populaarielokuvasta jälkiä vanhoista myyteistä tai tarinoista? Miksi jokin elokuva näyttää tietynlaiselta? Kuka on kertoja elokuvassa ja miksi? Mitä ajatuksia tai tunteita elokuva herättää?

Elokuva on myös kiitollinen väline kun keskustellaan ”vaikeista” aiheista kuten kiusaamisesta, seksistä tai rasismista. Oppilas voi identifioitua elokuvan hahmoihin, ja on helpompi työstää asioita elokuvan kautta kuin puhua omista kokemuksistaan. Elokuvan ymmärtäminen ja tulkinta syntyy oikeastaan vasta kun ajatukset muotoillaan ja jaetaan muiden kanssa. Tässä opettajan roolilla on suuri merkitys.

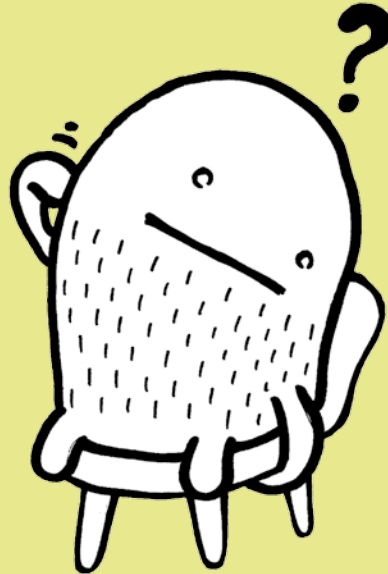
Elokuvaopetuksen ei tarvitse rajoittua ainoastaan katsomiseen. Ehkä tehokkain tapa oppia miten elokuva toimii, on tehdä elokuvaa itse, vaikka sitten kännykkäkameralla. Itse tehdessä voi olla helpompi ymmärtää, että elokuvassa on aina kysymys tulkinnasta: joku on laittanut kuvia yhteen saadakseen aikaan jonkin efektin, ja me katsojat reagoimme näihin kuviin eri tavoin.

Varaa aikaa

Elokuva opetuksessa vaatii aikaa. Optimaalista olisi katsoa elokuva kokonaan ja keskustella heti elokuvan jälkeen. On varattava aikaa myös valmistautumiseen; jotkut elokuvat tarvitsevat alus-

tuksen, esimerkiksi historiallisia tapahtumia käsittelevät filmit.

Elokuvan valitsemisessa arvosteluista tai artikkeleista voi olla apua. Lisäksi on olemassa nettisivustoja, joilta voi saada vinkkejä elokuvista, konkreettisia näkökulmia keskustelun lähtökohdaksi, kysymyksenasetteluja ja niin edelleen (ks. *Opettajan työkirjan* linkkilista, s. 20).

Esineet

HARRI KALHA, *FT, visuaalisen kulttuurin tutkija, taidehistorian dosentti, Helsingin yliopisto*

ESINE OPPIMISYMPÄRISTÖNÄ

Esineillä on oma taidehistoriansa ja omat historialliset tyylikategoriansa, joihin niitä voi mielessään sijoitella. Muotoiluhistoriassa korostetaan usein muodollisia arvoja kuten käyttöarvoa ja käytännöllistä tekniikkaa, mutta esineisiin liittyy paljon muitakin arvoja: subjektiivisia kauneusarvoja ja käytökokemuksia, historiallisia aatteita ja ideologioita. Kun suomalainen muotoilu nousi maailmanmaineeseen toisen maailmansodan jälkeen, kyse oli aikakaudesta, jolle koti oli pyhä yhteiskunnan peruspilari ja esineet henkisen ja materiaalsen kasvun symboleja. Esineet rakensivat omalta osaltaan sodan lamaannuttamaa kansallista itsetuntoa. Taidehistoriallisesti arvostetuimmat suomalaiset esineet ajoittuvat 1900-luvun puolivälin modernismiin; näillä design-esineillä on myös poikkeuksellisen korkea kansainvälinen status.

1900-luvulla koristeellisuus oli suomalaisessa muotoilussa pitkään pannassa. Moderni ajattelu

tuomitsi koristeet ylimääräisenä lisänä, jolla lähinnä viekoiteltiin ihmisiä ostamaan heikkolaatuisia tuotteita. Koristeellisuutta ei kuitenkaan enää pidetä syntinä. Koristelu voi olla *organista*, jolloin se perustuu esineen muotoiluun tai materiaalitekniisiin oivalluksiin; toisaalta se voi olla lisättyä *pin-takoristelua*, jolloin sen suhde esinemuotoon on viitteellisempi. Toisinaan myös tekninen rajoite tai virhe voi jalostua esteettiseksi tekijäksi. Silloin kun koristelu tuntuu olevan ristiriidassa esineen pelkistetyn muodon tai käyttöfunktion kanssa – jos esimerkiksi yksinkertaisen kahvikupin peittää rehevä kukkakuviointi – juuri tuossa ristiriidassa voi olla jotain hyvin puhuttelevaa. Koska esteettiset arvot kytkeytyvät niin usein valmistustekniikkaan, on olennaista kysyä, miten esine on valmistettu.

Nykyisin yhä useampi viehätty vanhoista esineistä, joiden käyttö tuntuu ekologisemmalta kuin jatkuva uudistusten tavoittelu. Varsinkin perityt

esineet koskettavat, sillä niiden kautta koetaan sukulaisyhteyttä ja jatkuvuuden tunnetta. Kirpputorilöytöjen kautta voi saada kosketuksen menneeseen maailmaan, jolloin yhteys on itsenäisempi. Siksi nuoret viihtyvät niin hyvin kirpputoreilla: he luovat omaa kulttuuriympäristöään. Toki asiaan vaikuttavat myös edulliset hinnat, kierrätysideologia ja se, ettei nuori ihminen ole itse elänyt ja kokenut vanhaa tyylisuuntausta. On toisaalta hyvä muistaa, että upouusien esineiden suosimiseen liittyy niin kansantaloudellista kuin kulttuuristakin arvoa. Paikallinen muotoilu ja käsityö kuolevat jos niille ei löydy ostavaa yleisöä. Kodin esineet voi hankkia myös sellaisilta käsityöläisiltä tai yrityksiltä, jotka ottavat ekologiset haasteet osaksi muotoilun sisältöä.

Käden kosketukseen liittyy teollisessa maailmassamme paljon symbolista latausta. On inhimillistä kaivata esineisiin yksilöllistä kosketusta. Siksi tee ”maistuu paremmalta” kun sen nauttii kupista, josta *tuntee*, että se on käsin muotoiltu. Tai kupista, jonka korvaa tunnustelivat jo mummo ja vaari – jos eivät omat, niin jonkun toisen. Käden kosketuksella on joskus sijansa myös teollisessa muotoilussa. Suomalainen muotoilu on maailmalla edelleen tunnettua siitä, että siinä kunnioitetaan käsityötekniikoita.

Miten katson esineitä?

Otsikon kysymyksen muoto, yksikön ensimmäisessä persoonassa, kertoo jo paljon: jokainen katsoo omalla tavallaan eikä subjektiivisten esine-suhteiden kirjoja tulisi puristaa yhteen muottiin.

Tämä periaate pätee kaikkiin kulttuurituotteisiin, mutta esineisiin aivan erityisesti, sillä ne ovat kotonaan intiimissä sfäärissä, yksityisten kokemusten ja muistojen maailmassa. On turha saivarrella siitä, mikä on *esine*. Taulu, kännykkä ja ilmapuntari ovat kaikki esineitä, mutta tässä tarkoitetaan lähinnä kodin tuttuja käyttö- ja koriste-esineitä.

Kysymykseen valittu verbi ”katsoa” viittaa myös kiintoisaan tekijään: näköaistin keskeisyyteen kulttuurissamme. Esineitähän ei vain katsota, niitä myös kosketellaan ja tunnustellaan. Kodin ja keittiön, ruoan ja nautintoaineiden kautta mukana kokemuksessa ovat myös haju- ja makuasti, ja jos ihan tarkkoja ollaan, esineitä voi myös kuulostella: ainakin posliinikupin tunnistaa heleästä soinnista.

Esine on siis arvoilla kyllästetty pienoisuniversumi, johon tutustumisen voi aloittaa kysymällä seuraavia kysymyksiä:

- Kuka tai ketkä ovat sen valmistaneet ja/tai suunnitelleet?
- Milloin ja missä historiallisessa kontekstissa se on syntynyt?
- Mitä esteettisiä tai toiminnallisia ihanteita se välittää?
- Mistä materiaalista se on valmistettu?
- Mitä tekniikoita sen valmistamiseen on käytetty?
- Mitä sen mittasuhteet ja pintakäsittely kertovat?
- Toimiiko se (ja jos ei, niin onko sillä väliä)?

Ja mikä tärkeintä:

- Miksi juuri tuo esine puhuttelee / ei puhuttele minua?

Musiikki

LEENA UNKARI-VIRTANEN, *MuT*

MUSIIKKI OPPIMISYMPÄRISTÖNÄ

Musiikin kuuntelemisessa kuuloaisti on vapaa alkuperäisestä tehtävästään, ympäristön vartioinnista. Vaikka tämäntyyppinen kuunteleminen on kuuloaistille eräänlaista suloista toimettomuutta, liittyy siihen monenlaisia merkityksiä. Musiikkia on kaikkialla missä ihmisiäkin. Vanhimmat löydetyt soittimet ovat jopa kymmeniä tuhansia vuosia vanhoja, mutta säilyneiden soitinten arvellaan olevan vain jäävuoren huippu.

Eri aikakausina on musiikin kuuntelemisella ajateltu olevan erilaisia vaikutuksia. Musiikin kuuntelemista on myös joskus pyritty säätelemään. Arvostetun henkilön ei ole sopinut kuunnella kaikenlaista tai kaiken kansan musiikkia. Antiikin kreikkalaiset kuvasivat kirjoituksissaan äänten suhteiden musiikissa olevan pienoiskoos-sa samat kuin taivaankappaleiden suhteet taivaankannella. Musiikki vaikutti heidän mukaansa paitsi maailmankaikkeuden lakeihin, myös ihmisiin. Hempeä musiikki ei sopinut kaupunkivaltioiden puolustajille, eikä juomalauluja sopinut kenenkään kuunnella, ettei altistuisi juoppoudelle.

Keskiajalla kirkko päätti mikä on hyvää musiikkia. Tanssi ja ylenpalttisen kaunis tai koukeroinen musiikki houkuttelivat kirkon näkemyksen mukaan ihmismielen kiinnittymään maallisiin asioihin. Toreilla ja markkinapaikoilla raikui kuitenkin toisenlainen musiikki, joka soittimien ja säilyneiden katkelmien perusteella saattoi olla hyvinkin räväkkää ja vilkasta. Kun hovikulttuuri kehittyi, tarvittiin myös hovimusiikkia, jolla hienostunut hoviväki erottui rahvaasta. Renessanssiruhinat saattoivat keräillä hoviinsa säveltäjiä ja muusikoita siinä missä jalokiviä tai villieläimiä. Aurin-

kokuningas Ludvig XIV:n hovissa tanssittiin orkesterin säestyksellä joka päivä, ja illanvietoissa esitettiin musiikillisia arvoituksia. Kaupunkien porvaristo halusi päästää kaikki osallisiksi aateliston musiikkiharrastuksesta. ”Se, joka ei lainkaan harrasta musiikkia, ei ole ihminen. Se, joka kuuntelee musiikkia, on puoliksi ihminen. Vain se, joka itse soittaa, on kokonaan ihminen,” kuvaili Goethe musiikin asemaa porvariston sivistysihanteen tukipilarina. Suuriin kaupunkeihin rakennettiin konserttisaleja, joihin kuka tahansa riittävän varakas saattoi ostaa lipun.

Nykyisin musiikkia on kaikilla ja kaikkialla. 1900-luvulla on käyty monissa eri yhteyksissä kiistaa siitä, kenen musiikki on hyvää ja kenen huonoa tai suorastaan turmiollista. Valtioilla, erilaisilla ryhmittymillä, nuorison eri alakulttuureilla, älymystöllä ja jopa tuotteilla on oma tunnusomainen musiikkinsa.

Miten kuuntelen musiikkia?

Seuraavien vihjeiden järjestyksellä ei ole väliä. Kysymysten avulla voi kuunnella, yksin tai yhdessä keskustellen, rakentaa kiintopisteitä musiikkiin.

- **Miten äänet syntyvät?** Voiko näitä ääniä kuulla muuallakin kuin musiikissa? Ovatko äänet voimakkaita vai hiljaisia? Minkälainen soitin voi synnyttää kuulemasi äänet? Miten soitinta tai soittimia kenties soitetaan? Onko ääni tai äänet vahvistettu sähköisesti vai onko kyseessä akustinen musiikki? Onko äänillä tunnistettava lähde vai onko kyseessä elektronimusiikki?
- **Kuinka paljon erilaisia ääniä tai soittimia kappaleessa kuulet?** Onko musiikki monimutkainen vai yksinkertaista, kerroksellista vai yksiäänistä? Muodostuuko siitä jonkinlainen hahmo vai onko se sekavaa tai vaikeasti hahmottuvaa? Onko musiikki kirjoitettu nuoteille vai improvisoitu? Mistä päättelet vastauksesi?
- **Minkälainen tunnelma musiikista välittyy?** Onko musiikki ollenkaan tunteisiin vetoavaa? Onko se lainkaan musiikkia? Tekeekö mielesi tanssia, keinua, rummuttaa, kävellä? Synnyttääkö musiikki mielikuvia? Koetko musiikissa värejä, valoja tai tuoksuja?
- **Mitä kappaleessa tapahtuu?** Herääkö sinulle mielikuva tai tarina siitä, mistä kappale voisi kertoa? Erottuuko siitä eri osia? Miten alku, keskikohta ja loppu eroavat toisistaan? Entä miten eri osat liittyvät toisiinsa? Onko musiikin etenemisessä yllättäviä kohtia? Arvaatko etukäteen milloin kappale on loppumaisillaan?
- **Onko musiikissa sanoja?** Mistä sanat kertovat? Ilmentääkö musiikki sanojen sisältöä tai tunnelmaa? Voisiko sanat esittää jollakin muulla melodialla? Voisiko musiikkiin liittyä myös teatteria, tanssia tai lavastusta?
- **Kuka voisi kuunnella tällaista musiikkia?** Mitä kuulija voisi kertoa jollekin toiselle tästä musiikista? Kuka ei missään tapauksessa kuuntelisi tätä musiikkia ja miksi? Voit myös piirtää kuulijoita: miten he pukeutuvat, missä kokoontuvat, paljonko heitä on.
- **Voisiko kappale liittyä johonkin erityiseen tilanteeseen tai tilaisuuteen?** Mihin? Voisiko musiikki soida jossakin toisessakin tilanteessa?
- **Onko musiikki sinusta vanhaa vai uutta, tuttua vai outoa?** Onko se maantieteellisesti kaukaa vai läheltä? Mistä päättelet niin?
- **Samanlaisuus ja erilaisuus:** Tunnetko tai osaatko nimetä samantapaisia kappaleita? Millä tavoin musiikki etenee sekunti sekunnilta? Mikä kappaleessa on kenties ainutlaatuisia? Toistuuko kappaleessa jotakin? Minkälaisen piirteiden varaan kappaleen sisäinen yhdenmukaisuus rakentuu?
- **Mistä tietää onko tämä musiikki hyvää vai huonoa?** Kuka sen voi tietää tai päättää? Mikä on sinun mielipiteesi? Mitä mieltä on vierustoverisi? Miten voit perustella oman kantasi? Miten joku voisi perustella vastakkaisen mielipiteen?

Sanataide ja kirjallisuus

TUUTIKKI TOLONEN DE ARIAS, *sanataideopettaja ja lastenkirjailija*

OPPIMISYMPÄRISTÖNÄ SANATAIDE

Sanataide on sanojen ja tarinoiden taidetta. Se on luovaa kirjoittamista ja kirjojen lukemista. Se on myös ääneen kerrottuja juttuja, sanoilla improvisointia, kielellistä leikkittelyä ja kaikenlaista tarinointia. Sanataide asuu paitsi kaunokirjallisuudessa, myös elokuvien, teatteriesitysten ja tietokonepelin käsikirjoituksissa, laulujen sanoissa, kummitustarinoissa kellarin pimeydessä ja hyvin kerrotussa jutussa koulun pihalla tai oppitunnilla.

Sanataiteellinen oppimisympäristö rakentuu kielelle ja tarinoille. Siihen liittyy aina rohkaiseva ja hyväksyvä ilmapiiri, sillä vain peloton ihminen huomaa olevansa täynnä mielikuvia, ajatuksia ja tarinoita.

Tarinoiden lumo, kertomisen ilo

Sanataiteellisessa oppimisympäristössä tarinoita sekä kuullaan että kerrotaan itse. Tarinan lumolle ihminen on luonnostaan altis, ja kaunokirjallisuus on täynnä mahdollisuuksia erilaisten teemojen käsittelyyn: kirjoista löytyy uskontoja, ihmisoikeuksia, historian tapahtumia ja aikakausia, eri kulttuureja, maita ja niin edelleen. Hyvin kerrottu tarina vie mukanaan ja jättää vahvoja mielikuvia, yksityiskohtaista tietoa, tunteita ja muistoja. Kirjavinkkejä kannattaa kysellä oppilailta itseltään, mutta myös kirjastonhoitajilta, äidinkielen ja kirjallisuuden opettajilta tai sanataideopettajilta.

Tarinoiden tuottaminen on sanataideopetuksen erikoisalaa. Tarinaa voi kertoa paitsi kirjoittamalla, myös puhumalla. Joskus on hyvä ottaa avuksi piirtäminenkin. Tarinaa voi ja kannattaa houku-

tella ja ruokkia, mutta leikkimielisyys ja ilo on syytä säilyttää aina. Iloa ei saa nujertaa pakottamalla, kieltämällä, arvostelemalla tai päättämällä etukäteen, miltä hyvä lopputulos saa näyttää. Sanataiteellinen ilo on keksimisen ja rakentamisen ilo, läheistä sukua tyhjistä luomiselle. Pelkkä ajatuksen voima riittää maailman luomiseen – kunhan ensin kuulee omat ajatuksensa ja uskaltaa heittää niitä niiden varaan.

Miksi sanataidetta?

Miksi sanataidetta sitten kannattaisi ottaa osaksi opetusta? Tietysti siksi, että se on hauskaa. Koska tarinat ja sanat ovat ihmisen luonnollinen tapa hahmottaa maailmaa. Koska sanat ovat ainoa tapa nimetä asioita ympärillämme – teimmepä sen sitten tietoisesti tai tiedostamatta, sanoja sen enempiä miettimättä. Elämme tarinoiden maailmassa: kaikki on tarinaa, jota seuraamme ja jonka kertomiseen osallistumme. Tarinan kautta ihminen ymmärtää asian paremmin kuin ilman tarinaa. Ja tarinan ihminen muistaa.

SALLA SIMUKKA, *nuortenkirjailija, suomentaja ja kriitikko, Helsingin Sanomat*

MITEN LUEN KIRJAA?

Jokainen kaunokirjallinen teos on omanlaisensa. Yleispäteviä, jokaista yksittäistä kirjaa koskevia lukuohjeita ei voi antaa. Jotkut teokset muuttuvat nautittavimmiksi kun niitä analysoi ja pohjaa lukiessaan, toisista saa eniten irti heittäytymällä tekstin vietäväksi. Seuraavia asioita voi eri kirjojen kohdalla miettiä oman makunsa mukaan.

Teoksen tausta

Ennen kirjaan tarttumista on hyvä ottaa siitä vähän selvää. Tämä pätee varsinkin klassikko-statuksen omaaviin kirjoihin. Mitä vanhempi kirja on kyseessä, sitä vaikeampaa voi olla sitä ymmärtää, jos ei tunne historiallista ajankohtaa jolloin se on kirjoitettu. Klassikoiden merkittävä asema liittyy monesti jonkinlaiseen yhteiskunnan tai aikakauden murroskohtaan, muutokseen tai uudistumiseen. Lukemista ja ymmärtämistä saattavat myös helpottaa tiedot kirjan tekijästä ja tämän elämänvaiheista.

Genre, odotukset ja kohderyhmä

Ennen lukemista on hyvä selvittää mitä kirjallisuudenlajia tai genreä teos edustaa. Mitkä ovat kyseisen genren tyypilliset piirteet? Lukiessa on usein kiinnostavaa tarkkailla pyrkiikö kirjoittaja rikkoa genren rajoja tai uudistamaan sitä. Onko kirjalla jokin tietty kohderyhmä? Omia odotuksiin kannattaa myös pohtia ennen lukukokemusta ja sen aikana.

Alku

Teoksen alku virittää odotukset muusta sisällöstä, ja siksi ensimmäisiin lauseisiin ja sivuihin kannattaa kiinnittää erityisesti huomiota. Millainen tun-

nelma kirjan alusta muodostuu? Millaisia ajatuksia se herättää? Onko alku jollain tavalla kummallinen tai häiritsevä?

Kertoja, rakenne, henkilöt

Lukukokemuksen edistyessä voi tarkkailla kertojaa, rakennetta ja henkilöihahmoja. Onko kertoja kaikkietävä, minäkertoja, luotettava, epäluotettava, jaaritteleva, monisanainen, humoristinen...? Monet kirjat hengittävät juuri kertojansa kautta. Kirjan rakenne voi olla suoraviivainen, kronologinen ja aukoton tai hyvinkin hajanainen. Kirjaa lukiessa voi miettiä miksi kertoja ja rakenne ovat juuri sellaisia kuin ne ovat. Millä lailla ne liittyvät kirjan teemaan? Henkilöihahmot ovat usein kirjan kantava voima. Mikä tekee henkilöihahmosta kiinnostavan, ärsyttävän, tylsän tai ihastuttavan?

Viittaukset muihin teoksiin ja muuhun kulttuuriin

Monissa kirjoissa on viittauksia muihin teoksiin tai ympäröivään kulttuuriin. Joskus teos voi olla jopa suora vastaus tai kannanotto johonkin jo olemassa olevaan taideteokseen. Viittausten löytäminen ja niistä keskusteleminen tuo parhaimmillaan uusia tasoja lukukokemukseen.

Hyvä tai huono? Miksi?

Jossain kirjan lukemisen vaiheessa alkaa yleensä hahmottua näkemys siitä onko kirja hyvä vai huono. Kannattaa pysähtyä miettimään, mitkä seikat vaikuttavat omaan näkemykseen. Onko joutunut pettymään ennako-odotuksissaan vai ehkä kokenut positiivisen yllätyksen? Millainen merkitys kirjan kielellä on?

Jälkitunnelmat

Kirjan lukemisen jälkeen lukukokemusta voi pohtia yksin tai muiden kirjan lukeneiden kanssa. Onko kirja jättänyt mitään jälkiä? Muiden kir-

joittamien kirja-arvosteluiden lukeminen saattaa vahvistaa omia näkemyksiä tai avata kirjasta aivan uusia puolia. Jotkut pitävät myös lukupäiväkirjaa ja kirjaavat ajatuksiaan teoksista ylös.

Sarjakuva

HARRI RÖMPÖTTI, kriitikko, *Helsingin Sanomat*

SARJAKUVA OPPIMISYMPÄRISTÖNÄ

Sarjakuvaa voi hyvin tehdä ilman tekstiä, mutta ei ilman kuvia. Jakamalla sarjakuvia osasiinsa voi pohtia mikä oikeastaan on tarina. Mutta voiko yhdessä kuvassa kertoa tarinan? Yleensä sarjakuvat – varsinkin manga – ovat ikään kuin kuvakirjoitusta. Se ei ole sarjakuvan heikkous vaan voima. Tekstin tärkein tehtävä sarjakuvassa on ilmaista puhetta.

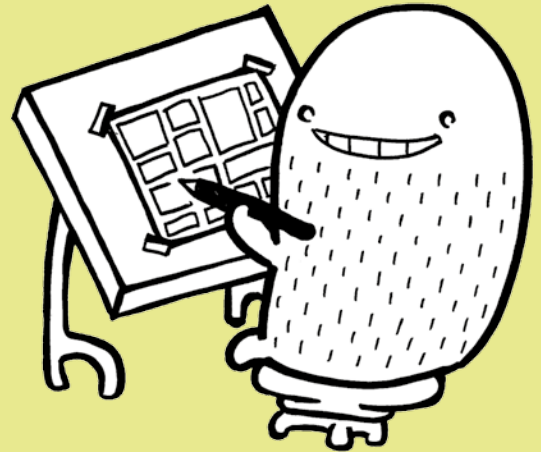
Sarjakuviin on kehittynyt omaa merkkikieltä: puhekuplat ilmaisemaan vuorosanoja, vauhtiviivoja korostamaan nopeutta ja muita keinoja, jotka ymmärretään melkein kaikkialla. Piirrosten pelkistämällä pyritään tehostamaan kerrontaa. Piirrokset voivat lähestyä merkkejä ja olla silti suorastaan ladattuja vivahteikkailla merkityksillä. Kuvien lukeminen vaatii yleensä vähemmän tietoista tulkintaa kuin tekstin, ainakin jos tekijä on taitava.

Sarjakuvien henkilöhahmot voivat olla karrikoituja, tyyliteltyjä. Realismiin pyritään harvoin. Tekijä voi kertoa hahmoista paljon piirrostyylillään: ovatko ne tarkoitettu hauskoiksi vai vakaviksi, tyhmiksi vai viisaiksi? Ihmiset ovat oppineet lukemaan piirrosten vakiintuneita merkityksiä taitavasti. Esimerkiksi kasvot saattavat koostua vain muutamasta viivasta, mutta silti niillä voi olla hienovärisiä ilmeitä. Ääriesimerkki kuvallisesta pikakirjo-

tuksesta ovat tekstiviestien hymiöt. Ihminen tunnistaa niistä kasvot ja tunnetilan. Piirroksia nekin ovat, vaikka ne on kirjoitettu välimerkeillä. Hymiöillä voisi jo melkein tehdä mikrosarjakuvan.

Sarjakuvan avulla voi kehittää vieraan kielen taitoa, sillä jo peruskielitaidolla voi lukea sarjakuvaa melko sujuvasti. Kuva kertoo usein vieraan sanan merkityksen, ja sanavarasto kasvaa melkein huomaamatta kun merkitykset selviävät luonnollisesti ympäristön avulla. Sarjakuvien puhekielestä voi omaksua myös vieraalle kielelle luontaisia ilmaisutapoja.

Omilla välineillään sarjakuva voi käsitellä mitä tahansa. Sarjakuvilla on kerrottu tositarinoita niin uutisista ja historiasta kuin tekijän omasta arkisesta elämästäkin. Toisaalta sarjakuvat voivat yhtä helposti sukeltaa avaruuden ja mielikuvituksen ulottuvuuksiin, kun ”erikoistehosteet” eivät maksa mitään. Nykyään sarjakuvasta löytyvät kaikki aihepiirit ja lajityypit, siinä missä elokuvasta ja kirjallisuudestaakin.

ANTTI HINTSA, *sarjakuvaopettaja, opetussuunnittelija, Sarjakuvakeskus*

MITEN LUKEA SARJAKUVAA

Pelkistettyä ja valikoitua

Sarjakuvakerronnassa pelkistäminen ja valinta näyttelevät suurta osaa. Sarjakuvan kerronta rakentuu kuville, jotka on rinnastettu sarjaksi siten, että ne muodostavat katsojan mieleen kertomuksen. Lukiessamme sarjakuvaa luemme joukkoa valittuja kuvia, jotka välittävät kuvan koko tarinasta. Kaikkea kertomuksessa tapahtuvaa ei voi näyttää. Tästä syystä kaikki tarinan kannalta epäolennainen tulee tiivistää pois. Sarjakuva on siis jo kokonaisuudessaan pelkistetty jostain laajemmasta tarinasta, ja siten sarjakuvataiteilijan valintojen tulos.

Mitä tapahtuu ruutujen välillä?

Sarjakuvan kerronnan rakentuminen rinnastetuille kuville tekee lukijasta aktiivisen. Jos rinnastamme kuvat kirveestä, siasta ja joulupöydästä, muodostamme katsojan päähän tarinan kinkuksi päätyvän sian kohtalosta. Sarjakuvaa luettaessa suurin osa tapahtumista sijoittuu ruutujen välille, eli lukijan mielikuvitukseen. Tätä samaa ideaa hyödyntää myös elokuvataide, jossa tarina rakentuu samalla tavoin leikkauksien kautta, ja katsoja täydentää kertomuksen päässään. Lukija alkaa automaattisesti etsiä kuvien välille logiikkaa ja merkityksiä. Tämä tekee sarjakuvasta osallistavan taidemuodon.

Kiinnitä huomio toimintaan – se kertoo kaiken

Sarjakuvan sisällöt ovat vahvasti sidottuna toimintaan. Tässä mielessä sarjakuva muistuttaa unta. Samalla tavoin kuin unessa, sarjakuvassa sisällöt välittyvät usein kuvarinnastusten ja henkilö-

hahmojen toiminnan kautta. Esimerkiksi surullinen henkilö ei välttämättä kerro olevansa surullinen suoraan dialogissa, vaan tunnetilaa viestittää melankolisten maisemien avulla ja vaikkapa päähenkilön maanisella tarpeella ahmia jäätelöä. Sarjakuvan kerrontaa voisi verrata jäävuoreen. Kuvat ovat kuin jäävuoren huippu, eli asia jonka me näemme. Kuitenkin pinnan alla on suurin osa vuorta - ja sillä on merkitystä. Tämä näkymätön osuus vaikuttaa henkilöhahmojen motiiveihin, tapahtumien kulkuun, tarinan lopputulokseen jne. Jäävuoren huippu, eli valitut kuvat, viestivät koko ajan myös pinnan alla olevaa osuutta. Tämä näkymätön osa koostuu mm. henkilöhahmojen historiasta, luonteesta, vuorovaikutussuhteista ja niin edelleen. Se on tarinassa läsnä muun muassa toiminnan, dialogin, miljöö ja yksityiskohtien kautta.

Mitä näkyy, mitä sanotaan?

Sarjakuva imaisee mukaansa kuvan ja tekstin avulla. Näiden painoarvo vaihtelee riippuen sarjakuvasta. Parhaimmillaan sarjakuva hyödyntää tekstin ja kuvan vahvuuksia täydellä teholla, ja sarjakuva on näiden kahden elementin dialogia. Sarjakuva näyttää eikä kerro, ja se luovuttaa sarjakuvan lukijalle vastuuta teoksen tulkinnasta. Sarjakuvan kuvien ääreen kannattaa pysähtyä ja antaa tarinalle aikaa muodostua eheäksi.

Kuvataide

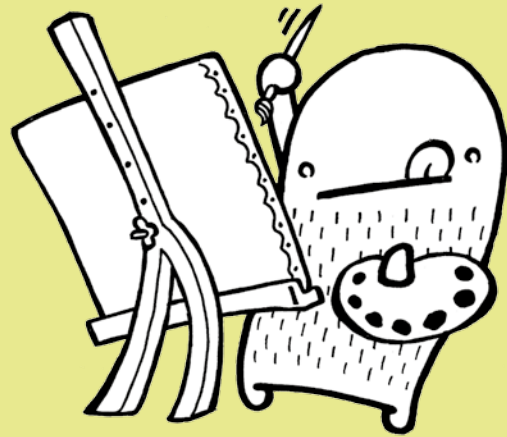
KAISA KETTUNEN, *vastaava museolehtori, Helsingin taidemuseo*

TAIDEMUSEOT, -GALLERIAMATKAT JA -NÄYTTELYT OPPIMISYMPÄRISTÖINÄ

Taidemuseoilla on taidekasvatuksellisen tehtävänä vuoksi oma erityisasemansa muiden museoiden joukossa. Taiteen avulla opitaan asioita itsestä, toisista ihmisistä ja maailmasta. Sen avulla voidaan myös opetella ja kehittää visuaalista lukutaitoa, jota tarvitaan tämän päivän mediayhteiskunnassa. Taiteen avulla voidaan havainnollistaa erilaisia ilmiöitä elämyksellisellä tavalla. Taiteilijoiden tehtävä on kautta aikojen ollut tehdä näkyväksi asioita, jotka eivät muuten olisi käsiteltävissä. Niitä voivat olla yksittäisen ihmisen sisimmät tunteet yhtä hyvin kuin laajat yhteiskunnalliset ilmiötkin. Taiteen voima perustuu paitsi taiteilijan lähettämään viestiin, myös vastaanottajan valtaan tehdä omia tulkintoja. Taiteen tulkinta on oppimisprosessi, jossa oppija on aktiivinen ja luova osapuoli. Niinpä taidemuseoiden ja gallerioiden pedagogiikka perustuu tiedon jakamisen lisäksi katsojan huomioimiseen aktiivisena toimijana. Vuorovaikutteiset opastukset, omia tulkintoja esiin houkuttelevat oppimateriaalit ja erilaiset työpajat ovat saaneet entistä isompaa jalansijaa taidemuseoiden pedagogisessa tarjonnassa.

Opettajan kannattaa seurata oman kotikoukunkin ajankohtaisia näyttelyitä sekä taidekasvatuksellista tarjontaa. Joskus sitä on suunnattu suoraan koululaisille, mutta vaikka näin ei olisikaan, kannattaa kysyä, miten näyttely sopii omalle luokalle tai oman oppiaineen käsittelyyn. Monet museot ovat halukkaita myös räätälöimään sopivia näyttelykäyntejä kouluryhmille.

Taidemuseoiden lisäksi sopivia taidenäyttelyitä kannattaa etsiä gallerioista, kulttuurikeskuksista, kirjastoista ja muista kaupungin julkisista tiloista.

Niissä ei välttämättä ole tarjolla samanlaista pedagogista opetustarjontaa kuin museoissa, mutta niitä voi yhtä hyvin käyttää kulttuurikasvatuksessa. Omaan ympäristöön tutustuminen julkisten taideteosten kautta on myös mitä mainiointa kulttuuri- ja ympäristökasvatusta. Helsingin kaupungin julkisista taideteoksista ja niiden sijainnista voi hakea tietoa Helsingin taidemuseon Veistoshakunettisivuilta.

Myös oppilastöiden näyttelyt omassa koulussa voivat toimia luontevana oppimisympäristönä ja elämysten lähteenä. Oppilastöitä esille laittaessaan kannattaakin aina ottaa huomioon myös se, millaisen yleisön ne saavat. Oman työn asettaminen toisten katseelle ja kommentoinnille alttiiksi on hyödyllinen taito, samoin kuin toisten töiden näkeminen, tulkitseminen ja arvostelukin. Taide voi olla vuorovaikutusta myös koulun sisällä.

OTOS KANTOKORPI, toimittaja, taidekriitikko ja tietokirjailija

MITEN KATSOA TAIDETEOSTA?

Juuri kun opettajat ovat oppineet katsomaan modernia taideteosta tämän omassa kontekstissa, taiteen omien kirjoittamattomien sääntöjärjestelmien kautta, kaikki mureneekin käsiin. On lukuisia tapoja tulkita ja monia rinnakkaisia teorioita, ei yhtä oikeaa. Tämä lienee syytä muistaa ensimmäisenä kun opettaja ja oppilas lähestyvät taideteosta, varsinkin jos kyse on ns. nykyaiteesta.

Tarkastele. Keskittyminen, hiljaisuus ja viipyilevä pohdinta ovat tärkeitä asioita, mutta ei niillä taiteen kanssa ole välttämättä mitään tekemistä. Taideteoksen kanssa voi keskustella ääneen, tarvittaessa vaikka naureskellen tai vähän pilkatenkin. Sääntöjärjestelmistäkään ei tarvitse piitata: jos abstrakti veistos muistuttaa autotallisi lämpöpatteria, voit aivan hyvin sanoa sen. On totuttu siihen, että taiteesta puhuessa on valjastettava käyttöön eri koodi kuin arkisessa puheessa, mutta ei tähän oikeasti ole mitään perustetta. Impressionistiset maalarit saattoivat ihastua lehvisössä leikkivästä auringonvalosta ja yrittää maalaata sen synnyttämän vaikutelman – mikä on oikeastaan täysin arkista havaintopsykologiaa. Aivan vastaavasti modernin kuvanveistäjän voi ajatella kiinnostuneen vaikkapa lämpöpatterin toistuvasta rakenteesta, sen tuottamasta rytmistä sekä rytmin ja pintastruktuurin suhteista. Jos esimerkiksi kuvanveistäjän teema on abstrakti, voi näitä teemoja lähestyä monin arkisin tavoin: tasapaino, järjestys, hierarkia, harmonia, disharmonia – kaikki ne näyttäytyvät arjessamme monin tavoin, oli sitten kyse tiskikasoista, kirjapinoista tai läjästä vaatteita.

Keskustele. Tietyllä tavalla taideteos syntyy vasta keskustelun kautta. Apua tällaiseen keskusteluun voi hakea myös muista taiteenlajeista. Kuvataiteen ja musiikin rytmejä voi rinnastaa toisiinsa, mutta kannattaa uskaltautua vaikeammillekin alueille. Esimerkiksi rock-kappaleen lyriikka saatetaan käsitellä aivan samanlaisia identiteettiongelmia kuin äkkipäätä oudolta tuntuva video- tai valokuvateos ihmisistä, jotka kuumeisesti miettivät identiteettinsä rakennuspuita.

Suuri osa nykyaiteesta on poliittista. Nykyaikadetta voi vastaanottaa ja käsitellä jopa varsin kiihkeällä poliittisella keskustelulla, jonka voi integroida melkein mihin tahansa muuhunkin aihepiiriin: kieleen, historiaan, filosofiaan, psykologiaan jne. Keskustelun syntyminen ja äänen korottaminen lienee vain merkki siitä, että taideteos on onnistunut.

Ota etukäteen selville näyttelyn teema, jotta voit valmistautua keskusteluun, jonka aiheesta et ehkä tiedäkään niin paljoa kuin luulet.

Kartoita teoksista helposti tartuttavat arkiset yhtymäkohdat ja käytä niitä hyväksesi, sen sijaan että häpeilisit juuri niitä.

Muista, että harvasta taiteilijasta voi käyttää ilmaisua nero. **Kyseenalaista myös taiteilijan ratkaisuja.** Jos joku teoksen kohta on mielestäsi ruma tai jopa pilaa teoksen, sano se ääneen. Siitäkin voi seurata mielekäs keskustelu vaikkapa teoksen tekniikasta, joka on myös yksi mahdollinen vastaanoton taso. On kuitenkin syytä muistaa, että seuraavan kymmenen vuoden aikana Suomessa valmistuu noin miljoona taideteosta. Ne kaikki eivät voi olla mestariteoksia.

Tanssi

KAROLIINA KORPILAHTI, *FM, tanssikriitikko*

TANSSITEOS OPPIMISYMPÄRISTÖNÄ

Tanssin havainnointi on moniaistista. Katsomisen ja kuuntelemisen lisäksi tanssiesityksen vastaanottaminen on fyysinen, kinesteettinen tapahtuma. Tanssi vaikuttaa suoraan kehoon ja kokemuksen pukeminen sanoiksi voi tuntua haastavalta. Tanssi koskettaa tuntoaistia, tasapainoa ja joskus jopa suoraan tunteita. Esityksen kokemiseen vaikuttavat katsojan mielentila, aikaisemmat kokemukset ja ennako-odotukset.

Liike on tanssin ensisijainen ilmaisutapa, joten käsitteellisesti puhutaan liikekielestä. Havainnollista liikkeitä voi ajatella sanoina, jotka muodostavat lauseita ja ilmaisevat asioita omalla ”kielellään”. Tanssissa liikekielellä ei kuitenkaan ole sanojen tapaan aina samaa kiinteää merkitystä, vaan tanssiliikkeet ovat avoimia kaikkien omille tulkinnoille. Tanssiteos toimii ikään kuin kasvualustana kunkin katsojan reaktioille, ajatuksille ja tunteille.

Suomessa taidetanssia hallitsevat kaksi lajia, nykytanssi ja baletti. Baletin vanhoissa klassikkoteoksissa on juoni. Liikekieli on tyyliteltyä ja siinä on vuosisatojen aikana vakiintuneita asentoja ja liikkeitä, joilla tanssin sisältö ilmaistaan. Tanssiliikkeiden lisäksi baletissa on tarinankerrontaa helpottavaa miimistä liikettä. Balettitanssissa pyritään luomaan keveyden illuusio. Siinä ihannoidaan muun muassa siroutta, ojennettuja nilkkoja ja virtuoosimaisia suorituksia.

Nykytanssissa sen sijaan ei pyritä korkealle ilmaan vaan pikemminkin päinvastoin, kohti maata. Nykytanssissa liikutaan myös lattialla ja esityksessä voidaan käyttää puhetta. Tanssijoiden persoonaa saa usein näkyä, ja koreografit antavat mo-

nesti tanssijoille vapauden tehdä liikkeit omalla tavallaan. Tästä johtuen kaikki tanssijat voivat tehdä liikkeit hieman eri tavoin tai jopa hieman eri aikaan. Nykytanssiteoksissa käytetään paljon viitteitä populaarikulttuuriin, taiteeseen, yhteiskuntaan tai historiaan: musiikkia, ääninauhaa, puhuttua tai kirjoitettua tekstiä, kuvia, puvustusta tai liikettä. Teoksissa ei yleensä ole juonta samaan tapaan kuin näytelmissä tai baleteissa, vaan ne rakentuvat usein lyhyille irrallisille kohtauksille.

Tanssiesitysten kohdalla kannattaakin korostaa sitä, että esityksen tapahtumat eivät välttämättä tule etenemään juonenomaisesti, koska oppilaat tulkitsevat helposti vierasta taiteenlajia itselleen tutumpien tulkintatapojen mukaisesti. Kun juoni ei hahmotu, ajatellaan, että en ymmärrä tästä mitään. Tanssiteokset, kuten nykytaide laajemminkin, ovat avoimia tulkinnoille: ei ole olemassa yhtä ja oikeaa tulkintaa, vaan kaikkien tulkinnat ovat yhtälailla tosia. Jorma Uotisen sanoja lainaten voisi tanssin katsomiskokemuksen tiivistää näin: ”Tärkeintä ei ole, että kaiken ymmärtää, vaan että esitys jää mieleen ja alkaa jollakin tasolla askarruttaa katsojaa”.

Miten katson tanssiteosta?

Tanssiesityksessä kaikki osatekijät yhdessä muodostavat katsojan havainnoiman kokonaisuuden, joten eri osa-alueita ei välttämättä ole mielekästä aina erotella toisistaan. Tässä vihjeiden tarkoituksena on auttaa esityksen mieleen palauttamista.

- **Esityksen nimi:** Mitä mielikuvia esityksen nimestä herää? Onko siinä jotain tuttua?
- **Äänimaailma:** Onko esityksessä musiikkia tai ääniä, minkälaista? Onko rytmi hidasko vai nopea? Onko mukana laulua? Mistä laulu kertoo? Onko musiikissa tai äänimaailmassa toistuvia osia?
- **Musiikin tai äänimaailman ja liikkeen suhde:** Onko musiikin ja tanssin rytmi sama? Onko jompikumpi hidasko ja toinen nopea samaan aikaan? Sointuvatko musiikki ja liike yhteen, vai tuntuvatko ne olevan vastakkaisia toisilleen?
- **Valaistus:** Millainen on valaistus? Mitä värejä käytetään? Tuleeko valo sivulta, takaa vai edestä? Onko kirkasta vai hämärää?
- **Puvut:** Minkälaiset vaatteet tanssijoilla on? Onko heillä kengät jaloissaan? Vaihtavatko tanssijat vaatteita?
- **Lavastus ja tila:** Onko tilassa lavasteita? Jos on, niin mitä? Millainen esitystila on, onko siellä esimerkiksi korotettu näyttämö?
- **Tunnelma:** Millaisen tunnelman tanssi, äänimaailma, valaistus ja lavastus yhdessä luovat? Tapahtuuko tunnelmassa muutoksia? Jos

tapahtuu, niin minkälaisia? Mitä tunteita esityksen tunnelmat herättävät?

- **Aihe:** Mikä on mielestäsi tanssiesityksen aihe? Mitä käsiohjelmassa kerrotaan esityksestä? Kertooko esitys tarinaa vai koostuuko se lyhyemmistä kohtauksista? Onko teos hauska vai vakava?
- **Liike:** Minkälaisia liikkeitä esityksessä on (esimerkiksi hyppyjä, kävelyä, juoksua, jalannostoja, istumista, makaamista, seisomista, liukumista, hiipimistä, voltteja, käsilläseisontaa jne.)? Minkälaisia muotoja liikkeissä on (esim. kulmikkaita, pyöreitä)? Miten liikutaan, ovatko liikkeet esim. nykiviä, jatkuvia, katkonaisia, sätkiviä, pehmeitä tai aggressiivisia? Missä liikutaan? Käyttävätkö tanssijat koko tilaa, ovatko he kaukana vai lähellä yleisöä? Liikkuvatko he lavan keskellä vai ympäriinsä? Toistuvatko jotkin liikkeet tai liikesarjat? Entä miten ne toistuvat, tehdäänkö liike esimerkiksi nopeammin tai hitaammin kuin aikaisemmin, eri ruumiinosalla tai eri tasossa?
- **Tanssilaji:** Tuleeko liikkeistä mieleen tanssilajeja kuten balettia, breakdancea, paritanssia, diskotanssia?
- **Esiintyjät:** Montako esiintyjää esityksessä on? Miten he suhtautuvat toisiinsa, ottavatko he kontaktia toisiinsa? Entä miten he suhtautuvat yleisöön, katsovatko he yleisöä, otetaan-ko yleisö mukaan? Puhuvatko esiintyjät? Jos esityksessä on puhetta, kenelle esiintyjä puhuu? Tanssivatko kaikki yhdessä vai vain osa heistä?

Teatteri

SUNA VUORI, toimittaja ja kriitikko, Helsingin Sanomat

TEATTERI OPPIMISYMPÄRISTÖNÄ

Teatteriesitys voi olla katsojalle suuri, jopa kään- teentekevä kertaluontoinen taide-elämys. Jos esi- tykseen haluaa kuitenkin valmistautua, siihen on paljon mahdollisuuksia. Etukäteen voi esimerkiki lukea näytelmätekstin. Näytelmiä voi lainata kir- jastoista ja myös muutamista teatterialan kirjas- toista. Opetuskäyttöön näytelmiä voi tiedustella suoraan teattereilta tai näytelmiä välittävästä Näy- telmäkulmasta.

Ennalta on myös mahdollista perehtyä saman kirjailijan muihin teoksiin sekä esimerkiksi siihen, mitä kyseisen näytelmän mahdollisista aikaisem- mista tulkinnoista on kirjoitettu. Voi myös selvittää, minkälaisia muita rooleja näyttelijät ovat tehneet, tai onko ohjaaja työskennellyt samantapaisten ai- heiden kanssa aiemmin. Jos kyseessä ei ole kan- taesitys (eli kokonaan uusi teksti) tai ensi-ilta (eli uuden tulkinnan ensimmäinen esitys), kritiikeistä voi yleensä päätellä onko uusi ohjaus tekstille us- kollinen vai kenties voimakkaasti sovitettu, oma- ehtoinen tulkinta. Jos tulkinnassa on paljon uut- ta, kannattaa miettiä, mitä tällä uudistamisella on haluttu saada aikaan.

Aina kannattaa kysyä onko näytelmällä koske- tuspintaa tähän aikaan, maailmaan ja vastaanot- tajan omaan elämään. Mitä tämä teos sanoo mi- nulle? Kun sitten näkee esityksen, jonka tekstiä on tutkinut etukäteen, voi verrata kokemusta ennako- odotuksiinsa.

Teatteriin voi kuitenkin mennä myös etukä- teen valmistautumatta. Silloin se, ettei odota mi- tään erityistä, vaan ottaa esityksen vastaan sel- laisenaan, voi tehdä elämyksestä yhtä merkittä-

vän, jopa mieleenpainuvamman. Omat tulkinnat ja oletukset eivät silloin ole vastaanoton tiellä.

Teatteriesityksessä ohjaajan tulkinta elää näyt- telijöiden varassa ja on joka kerta vähän erilainen. Sen määrittelemisen, mikä on hyvää ja mikä huonoa näyttelemistä, on varsin vaikeaa jopa teatterin ammattilaisille. Tämä kokemus onkin usein hyvin henkilökohtainen: hyvää näyttelemistä voi olla se, jota itse pitää näytelmän maailman kannalta uskottavana, tunteita herättävänä tai muuten kiin- nostavana. Ohjaajan osuuden erottaminen esityk- sestä on vaikeaa, mutta kokonaistulkinta on viime kädessä teatterissa hänen vastuullaan.

Menipä teatteriin sitten kylmiltään tai valmis- tautuneena, omaksi ilokseen tai tehdäkseen tut- kimusta, on hyvä selvittää, mikä teatteri on ky- seessä, kuka näytelmän on kirjoittanut, kuka esi- tyksen ohjannut ja lavastanut, sekä ketkä näyt- televät keskeiset roolit. Usein erinomainen tieto- lähde on varsinkin isommissa teattereissa myytä- vä esityksen käsiohjelma. Siitä voi saada paljon- kin kiinnostavaa tietoa esityksen taustoista ja tekijöistä. Se jää myös katsojalle muistoksi, vaikka itse esitys ajan myötä katoaakin – teatteri kun on hetken taidetta.

Miten katson teatteria?

Draamassa on useita asioita, joita voi tutkia joko erikseen tai kokonaisuutena. Draamatekstistä voi erottaa ainakin seuraavat elementit:

- **Juoni:** mitä tapahtuu, missä järjestyksessä ja kenelle; onko yksi vai useita tapahtuma-aikoja?
- **Henkilöt:** minkälaisia he ovat, mitä haluavat ja miksi; miten suhtautuvat näytelmän muihin henkilöihin ja tapahtumiin; miten muut suhtautuvat heihin?
- **Muoto ja tyyli:** onko perinteinen vai moderni, realistinen vai tyyllitelty, kiinteä vai hajanainen, hidas vai nopea, hauska vai vakava jne.
- **Teema tai aihe:** mitä kysymystä näytelmä käsittelee ja mitä sillä halutaan sanoa?
- **Kieli:** onko esim. puheenomaista vai kirjallista, nykyaikaista vai vanhahtavaa, vaihtelee näytelmän tai kohtauksen sisällä ja mitä kerroo näytelmän maailmasta?

Esitys on kokonaisuus, jonka osista rakentuu näyttämölle oma maailmansa. Esityksestä katsoja voi aisteillaan ja päättelyllään erottaa ainakin seuraavat:

- **Näyttämökuva** eli **lavastus** ja **rekvisiitta:** minkälainen teatterirakennus, minkälainen näyttämötila, minkälaiset **kulissit** eli taustat, realistinen vai tyyllitelty **miljöö**, minkälaisia huonekaluja ja / tai esineitä, mikä **aika ja paikka?** Kaikki, mitä näyttämöllä on, merkitsee jotain.
- **Puvut:** miten ilmentävät henkilöitä ja heidän maailmaansa?

- **Valot, äänet ja musiikki:** miten ilmentävät tulkintaa, tuovatko siihen jotain lisää, missä kohdissa ja miten käytetään?
- **Kontakti yleisöön:** puhuvatko näyttelijät kaiken aikaa tai välillä suoraan yleisölle vai ovatko ikään kuin neljännessä, katsomon ja näyttämön välisen kuvitellun seinän takana?
- **Vastaanotto:** yleisön reaktiot.

Esityksen kannalta kaikkein olennaisimpia ovat seuraavat kysymykset, jotka kuitenkin edellyttävät katsojalta jonkin verran taustatietoja ja kokemusta sekä omaa tulkintaa:

- **Näyttelijät:** miten tekevät roolinsa; kuinka ”hyvin” tai ”huonosti” hallitsevat näyttelemisen tekniikat, kuten puheilmaisun, liikkumisen, ilmeet, roolihenkilön luonteen esittämisen; miten onnistuvat välittämään roolihenkilön tunnetiloja ja motiiveja?
- **Dramaturgia:** tätä on perinteisesti pidetty tekstin rakenteellisena runkona, mutta nykyään se ymmärretään paljon laajemmin koko esityksen rakentumisesta määrääväksi asiaksi eli siksi mitä esitetään, missä sävyssä ja järjestyksessä, minkälaisin tarkoituksin ja miksi?
- **Tulkinta:** mitä esityksellä halutaan sanoa ja miten se tehdään; mikä siinä on erityistä ja omaa; mikä jää katsojalle parhaiten mieleen?
- **Ohjaus:** ohjaajan näkyvä työpanos; esityksessä tehdyt valinnat, jotka liittyvät kaikkiin edellä mainittuihin.

Näiden erittelemineen on vaativaa jopa ammattikatsojalle, kuten kriitikolle, mutta samalla kaikkien kiinnostavinta ja palkitsevinta.

Taiteilija koulussa -hankkeessa Vartiokylän yläasteella tehdään Vesa Kuosmasen johdolla lyhytelokuvia. KUVA: Miikka Kiminki.

MITÄ ON YLEISÖTYÖ

Useat kulttuuri- ja taidetoimijat ovat halunneet varsinaisen taiteen tuottamisen ohella avata toimintaansa ja tehdä siitä helpommin lähestyttävää. Pyrkimyksenä on paitsi lisätä taiteen ja taiteellisten prosessien arvostusta, myös antaa avaimia ja työkaluja taideteosten ymmärtämiseen ja elämysten syventämiseen. Yleisötyö on suora viesti ja kädenojennus kouluille kulttuuri- ja taidetoimijoilta: tervetuloa oppimaan kanssamme.

Yleisötyön muotoja ovat esimerkiksi opastukset, kulissikierrokset, taiteilija- ja tekijätapaamiset sekä osallistavat työpajat. Lisäksi monilla toimijoilla on tarjottavanaan teoksiin tai toimintaansa liittyvää pedagogista materiaalia koulujen käyttöön.

Rakennettaessa yhteistyötä koulujen ja kulttuuritoimijoiden kesken on tärkeää nostaa esiin kulttuuria myös sellaisista näkökulmista kuin lapset ja nuoret itse haluavat. Koulujen ja kulttuurilaitosten yhteistyön perusarvoihin kuuluvat kaksisuuntaisuus, yhdenvertaisuus ja taiteen ja kulttuurin saavutettavuus. Kaikilla koululaisilla on oikeus tutustua kulttuuriin laajasti ja oppia uutta. Samalla heillä tulee olla mahdollisuus nähdä omaa kulttuurista taustaansa esillä yhteiskunnassa ja saada arvostusta sille.

Seuraavassa kaksi erilaista taidelaitosta kertoo omasta yleisötyöstään. Helsingissä yleisötyö kuuluu jo useiden kulttuuri- ja taidetoimijoiden osaamisalueisiin; näiden esimerkkien lisäksi mm. Zodiak – Uuden tanssin keskus, Kansallisteatteri, Q-teatteri, Kiasma sekä Teatterimuseo tarjoavat erilaisia yleisötyön muotoja.

KAISA KETTUNEN, *vastaava museolehtori, Helsingin taidemuseo*

YLEISÖTYÖ MUSEOISSA

Museolaki määrittelee ensimmäisessä pykälässään *museotoiminnan tavoitteeksi ylläpitää ja vahvistaa väestön ymmärrystä kulttuuristaan, historiastaan ja ympäristöstään*. Tämä kasvatuksellinen tavoite sitoo maamme museoita, mutta sitä noudattavat myös monet muut näyttelyitä järjestävät tahot. Museot ja näyttelyt ovat oppimisympäristöjä, joissa on em. tavoitteen mukaisesti mahdollista laajentaa kulttuurista ymmärrystä ja oppia uusia asioita sekä kulttuurin avulla että kulttuurista itsestään.

Usein museot tarjoavat suoraan ja luontevasti työkaluja eri oppiaineiden käyttöön. Esimerkiksi luonnontieteellisessä museossa on helppo käydä opiskelemaan biologiaan liittyviä asioita, taidemuseossa visuaalista lukutaitoa ja kaupunginmuseossa kaupungin historiaa. Monet museot tarjoavat opetusmateriaalia, tehtäviä ja työpajoja, jotka on suunnattu kielen, luokka-asteen ja oppiaineen mukaisesti.

Museot toimivat myös inspiroivina ja elämyksellisinä tiloina yli oppiainerajojen. Matematiikkaan voi perehtyä taidenäyttelyssä, eläinmuseossa voi käydä piirtämässä mallista ja tekniikan museo voi vallan hyvin inspiroida runon tai tarinan kirjoittamiseen. Kiasman vuosina 2003–2005 toimineen kiertokoulun opetussuunnitelma perustuu ajatukseen siitä, että nykytaiteen avulla voi lähestyä lähes minkä tahansa oppiaineen oppisisältöjä. Näitä vinkkejä voi hyödyntää yhä.

Opettajat voivat saada tukea ja ideoita yhteistyöprojekteihin ja oppiaineiden väliseen integraatioon museon kokoelmien tai näyttelyiden kautta. Ilmaisutaidon tai äidinkielen tunnilla voidaan valmistaa esitys, jonka musiikki tehdään musiikin tunnilla, tanssikoreografia liikuntatunnilla, lavasteet kuvataidetunnilla, puvut tekstiilityössä jne. Näin tehtiin esimerkiksi Vuosaaren peruskoulussa vuonna 2006. Oppilasryhmä valmisti Intian kulttuuria käsittelevän kulttuurikurssin aikana Bollywood-tyylisten esityksen, joka esitettiin India Express -näyttelyssä Taidemuseo Tennispalatsissa.

Tottumus museokäynteihin luodaan lapsuudessa, ja kouluryhmät ovat erinomainen tapa tavoittaa lapsia ja nuoria. Museoiden on erityisen tärkeää jo oman tulevaisuutensa vuoksi luoda museokäynnistä mukava ja muistettava tapahtuma. Tämä tuo oppimistavoitteiden rinnalle elämyksellisiä ja emotionaalisia tavoitteita. Museossa oppimisen tulee olla niin hauskaa, että sitä haluaa tehdä myös vapaa-ajalla.

Nuorelle yleisölle on tärkeää kertoa miten museossa käyttäydytään ja mitä kaikkea siellä voi tai ei voi tehdä. Museoon tulemisen kynnyksen halutaan tehdä mahdollisimman matalaksi, mutta silti halutaan pitää kiinni sen institutionaalisista tehtävistä opettaa ja säilyttää kulttuuriperintöä.

MIRJA NEUVONEN, yleisöyövastaava, Helsingin Kaupunginteatteri

YLEISÖTYÖ TEATTEREISSA

Viime vuosina moneen teatteriin on kiinnitetty yleisöyövastaava tai teatterikuraattori vastamaan erityisesti yleisötyön suunnittelusta ja toteutuksesta. Teatterin yleisötyötä tehdään erilaisten yleisöryhmien kanssa, ja teatterin toiminta laajenee tällöin muuhunkin kuin esitysten valmistamiseen. Monissa teattereissa yleisötyön pääpaino on suunnattu juuri lapsille ja nuorille. Yleisötyö tarjoaa välineitä sekä esityksen katsomiseen että sen tulkittamiseen ja perehdyttää esityksen taustoihin. Se voi myös antaa mahdollisuuksia kokeilla teatterin tekemistä, saada kokemuksia taiteen tekemisen prosessista tai päästä kurkistamaan kullissien taakse.

Teatterit toteuttavat yleisötyötä erilaisin painotuksin. Koululaisryhmille järjestetään esimerkiksi työpajoja, joiden sisältö liittyy esitykseen. Tarjolla on sekä ennen esityksen seuraamista järjestettäviä, esitykseen valmistavia pajoja että purkutyöpajoja, joissa pohditaan nähtyä ja koettua. Työpajoissa käsitellään esityksen teemoja yleensä toiminnallisesti. Ne voivat liittyä myös yleisesti teatteriin ja taiteeseen, eivät suoraan yksittäiseen

esitykseen. Teemana voi olla esimerkiksi teatteri-improvisaatio, lavastus tai puvustus.

Vuosittain pääkaupunkiseudulla toteutetaan myös pitkäkestoisempia koululuokille suunnattuja taidekasvatusprojekteja, joissa esimerkiksi tutustutaan esityksen valmistumisprosessiin, käsitellään teatterin keinoin tiettyä teemaa tai valmistetaan oma esitys. Ainakin helsinkiläinen Q-teatteri tarjoaa apua oman esityksen suunnitteluun ja toteuttamiseen osana yleisötyötään.

Useat teatterit järjestävät kullissikierroksia, joiden aikana pääsee tutustumaan teatterin kullissientakaiseen elämään. Tarjontaan kuuluvat myös teosesittelyt ja taiteilijatapaamiset, joissa tavataan teatterin tekijöitä, kuullaan esitysten valmistumisesta ja taiteilijan arjesta sekä keskustellaan esitysten teemoista laajemmin. Opettajille teatterit tarjoavat koulutuksia, jotka antavat eväitä teatteriesityksen käsittelyyn koulussa. Valikoitujen näytelmien yhteyteen on valmistettu opettajille pedagogista materiaalia, jota voi halutessaan käyttää luokassa ennen ja jälkeen teatterikäynnin.

Helsingin kulttuurikeskuksen, Ornamon ja Designmuseon Muotoilun Skidiakatemia -muotoilukerhoista. KUVA: Designmuseo

3. Lapset ja nuoret osallistujina, tekijöinä ja vaikuttajina

SINIKA HAAPANEN, *kulttuurisuunnittelija, Helsingin nuorisosiainkeskus*

NUORI ON TEKIJÄ, VAIKUTTAJA, SUBJEKTI

Nuoruus on aikaa, joka edellyttää yksilöltä kulttuurista suhdetta omaan ympäristöön, sekä kykyä toimia itse tekojensa alkuunpanijana ja liittää yhteen elämän eri ilmiöitä uudella tavalla. Nuoret rakentavat oman todellisuutensa itse kulttuurisilla välineillä, esimerkiksi kielen ja luovan toiminnan kautta. Subjektin synty lisää nuoren omaa elämänhallintaa ja kehittää samalla hänen maailmankatsomustaan.

Järjestöt, koulut ja muut nuorten oppimis- ja elinympäristöt tarvitsevat nuorten oman kulttuurin vaikutusta säilyttääkseen elinvoimaisuutensa ja kehittyäkseen. Nuorten vaikuttamisen muodot ovat kuitenkin muuttuneet. Poliittinen, moraalinen ja ideologinen vaikuttaminen on korvautumassa osallisuudella kulttuurisiin ja virtuaalisiin yhteisöihin. Osallisuuden kanaviksi voivat muodostua esimerkiksi erilaiset projektit ja paikalliset toiminatahankkeet.

Nuorisobarometri 2009 kuvaa nuorten suhdetta kulttuuriin ja taiteeseen. Sen mukaan useampi kuin kaksi kolmesta kokee taiteen avaavan uusia näkökulmia maailmaan ja toimivan kriittisten näkemysten ilmaisukanavana. Taiteen rooli ei rajoitu vain elämysten tuottamiseen ja mielipiteiden ilmaisuun, vaan selvä enemmistö nuorista uskoo taiteella voitavan vaikuttaa yhteiskunnan asioihin.

Osallisuus omaan elämään

Nuoren identiteetin rakentuminen ja kasvu eettisesti vastuukykyiseksi yhteiskunnan jäseneksi tapahtuvat osallisuudesta hänen elämäänsä koskettaviin merkityksellisiin tekijöihin. Sosiologi Zygmunt Bauman on todennut, että moderni ihminen on pyhiinvaelluksella löytääkseen itsensä. Identiteettityö on eri tilanteissa ilmeneviä erilaisia minän rooleja, niitä luodaan ja hylätään sekä rakennetaan uudelleen. Olennainen kysymys on, onko tällainen vaeltava minä oma valinta vai tilanne, johon nuori sosiaalisissa ja kulttuurisissa olosuhteissa joutuu. On vaarana, että nuori vie raantuu itsestään, juuristaan ja historiastaan. Tällainen ”itsensä ulkopuolella” eläminen voi näkyä esimerkiksi masennuksena, välinpitämättömyytenä, myötätunnon puutteena tai manipulatiivisena käytöksenä.

Taiteen vaikuttavuus osallisuuskokemuksena

Nuorisobarometri korostaa nuoria taiteen tekijöinä ja luojina. Tämä näkyy nuorten rohkeutena ja taitavuutena toimia aloitteellisesti ja ennakkoluolettomasti yhteiskunnan eri osa-alueilla, esimer-

kiksi osallisuusprojekteissa ja ekologisissa hankkeissa.

Taide nähdään yhteiskunnassa usein teoskeskeisenä, ei ihmislähtöisenä luovuuden potentiaalina. Kun näemme nuoren taiteen keskiössä, voimme ymmärtää kuinka taiteen luova elinti-

la edistää nuoren kykyä tunnistaa itseään, löytää tunteitaan ja kokea osallisuutta omaan elämäänsä ja yhteisöönsä. Ohjaajan ja opettajan tulee antaa näille kokemuksille mahdollisuuksia ja tarjota luovuuteen kannustavia oppimisympäristöjä.

KIRSI AUTIO, *suunnittelija, Hesari Nuorten Ääni*

LAPSET JA NUORET OSALLISTUJINA JA OSALLISINA KOULUN KULTTUURIKASVATUKSESSA

Aikuisten tehtävä on avata lapsille ja nuorille mahdollisuuksia osallistua ja kokea osallisuutta. Käsitteillä on selvä ero. Osallistumisella tarkoitetaan mukanaoloa useimmiten toisten järjestämässä tilanteessa, ilman omaa henkilökohtaista panosta. Osallisuus puolestaan merkitsee omakohtaista kokemusta muutoksen aikaansaamisesta omassa elämässä ja ympäristössä (Gretschel 2001). Osallisuuskokemukset tuottavat voimaantumisen ja valtautumisen tunteita, eli vahvistavat kokemusta omasta kyvykkyydestä ja pätevyyydestä toimia ja muuttaa asioita.

Lasten ja nuorten osallisuus ja osallistuminen koulun arjessa eivät välttämättä ole itsestään selviä asioita. Toteutuakseen ne vaativat aikuisyhteisön tuen tai ymmärryksen demokraattisen toimintakulttuurin toteutumisen ehdoista. Keskeistä osallisuuden vahvistamisessa missä tahansa toiminnassa on tasavertaisuus toimijoiden kesken sekä kaikkien osallisten kuuleminen ja huomiointi. Tärkeää on, että nuorille syntyy kokemus siitä,

että prosessissa mukana olevat aikuiset ottavat heidät todesta. Olennaista on myös se, että nuorilla on riittävästi tietoa siitä, mitä asioille tapahtuu. Aikuisille suunnitelman tai projektin vaiheet ovat yleensä suurin piirtein selkeitä ja heidän on helppo hahmottaa kokonaisuus, mutta nämä asiat on muistettava käydä läpi myös projektissa osallisena olevien nuorten kanssa.

Koulun kulttuuritoimintaa suunniteltaessa tämä tarkoittaa sitä, että kaikilla valmistelussa mukana olevilla – myös oppilailla ja oppilaskunnalla – tulee olla tarpeeksi tietoa siitä, mitä he ovat tekemässä, mitä asioita suunnitelma voi sisältää jne.

Osallisuus pitää sisällään lähtökohtaisen oletuksen yhteisöstä tai yhteistyöstä. Yhtä tärkeää kuin on oppia toimimaan itsenäisesti, on oppia toimimaan yhdessä muiden kanssa. Seuraavassa esiteltävien osallisuuden osa-alueiden kautta voidaan miettiä, miten koulun oppilaita otetaan mukaan suunnitelman valmistelun ja toteutuksen eri vaiheissa.

Ideointiosallisuus

Lasten ja nuorten ideoita kuunnellaan. Ideointi ei kuitenkaan ole täysipainoisesti vaikuttamista tai synnyttä sellaisenaan osallisuuden tunnetta. Kulttuurikasvatusta suunniteltaessa ideointivaiheessa voi pyytää mukaan laajempaakin joukkoa, ja kulttuuriagenttien kanssa voidaan miettiä, miten oppilailta kerätään ideoita suunnitelmaa varten ja miten näitä ideoita hyödynnetään.

Tieto-osallisuus

Hyviä päätöksiä, toimintaa ja suunnitelmia saadaan aikaiseksi kun taustalla on riittävä tieto työstettävästä asiasta ja siihen vaikuttavista tekijöistä. Usein käy niin, että lapsilta ja nuorilta kysytään mielipidettä asiasta, joka on heille kaukainen tai vieras. Vastaukset jäävät tällöin epämääräisiksi ja kiinnostus asiaan on vähäistä. Pohjustaminen ja tiedon jakaminen kaikille osallisille on tapa saada ihmiset kiinnostumaan ja sitoutumaan asioiden hoitamiseen sekä varmistaa, että suunnittelu- tai päätöksentekoprosessi tuottaa hyvän lopputuloksen.

Suunnitteluosallisuus

Suunnitteluosallisuus tarkoittaa mukana olemista ja aktiivista vaikuttajaroolia prosessin eri vaiheissa. Kulttuurisuunnitelman teossa tämä tarkoittaa kulttuuriagenttien huomioimista, roolittamista ja mukaan ottamista eri vaiheissa. Nuoret eivät ainoastaan ideoi tai toteuta suunnitelmaa, vaan he ovat asiantuntijaroolissa sen valmistelussa, siinä missä aikuisetkin työryhmän jäsenet.

Päätöksenteko-osallisuus

Nuorten vaikuttamis- ja päätöksenteko-osallisuus on hyvä erottaa toisistaan. On eri asia vaikuttaa asioiden kulkuun kuin päättää niistä. Roolit on syytä selkeyttää suunnitelman teon eri vaiheissa. Kuka lopulta päättää suunnitelman sisällöistä? Mihin kulttuuriagenttien vaikutusvalta ulottuu? Mistä asioista kulttuuriagenteilla on oikeus ja vastuu huolehtia itsenäisesti?

Toimintaosallisuus

Toimintaosallisuus on ideointiosallisuuden ohella näkyvin osallisuuden muoto. Tällä viitataan toimintaan, jota nuoret itse toteuttavat yhdessä aikuisten tai / ja toisten nuorten kanssa. Mikä on kulttuuriagenttien toimijarooli koulun arjessa?

Arviointiosallisuus

Arviointi on tärkeää, sillä se mahdollistaa prosessin läpikäynnin. Mitä tapahtui, ja miten mikään vaihe onnistui eri toimijoiden näkökulmasta. Arvioinnin avulla pystytään selvittämään ovatko nuoret kokeneet osallisuutta, tunteneet tulleensa kuulluiksi ja tasavertaisesti kohdelluiksi jne.

Kulttuuriagenttien kohdalla on tärkeää vahvistaa nuorten vertaisroolia suhteessa muihin koulun oppilaisiin. Heidän tukemisessaan voidaan hyödyntää erilaisia vertaistoimijuutta vahvistavia harjoituksia ja menetelmiä, joista löytyy tietoa muun muassa nuorisosiainkeskuksen nuorten koulutusmateriaaleista. Nuorten toimintakeskus Hapessa toimiva koulutuskeskus Avara järjestää erilaisia koulutuksia, jotka on suunnattu suoraan nuorille ja nuorten kanssa työskenteleville aikuisille kouluissa, nuorisotaloilla ja järjestöissä. Koulutukset viitoittavat tietä demokraattiseen toimintaan kulttuuriin ja yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen.

LÄHTEET

- Gran Nina, Lehtovirta Mauri ja Varho Jenni, (toim.) 2010. *Taidetta ikä kaikki. Selvitys ikäihmisten hoivayhteisöjen kulttuuritoiminnasta Helsingissä.* Helsingin kulttuurikeskuksen julkaisuja. Kirja kerrallaan, Lasipalatsi, Helsinki.
- Gretschel, Anu 2002. *Kunta nuorten osallisuusympäristönä.* Nuorten ryhmän ja kunnan vuorovaikutussuhteen tarkastelu kolmen liikuntarakentamisprojektin laadunarvioinnin keinoin. Studies in Sport, Physical Education and Health 85. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Jyrkkä, Hannele 2005. *Tanssintekijät - 35 näkökulmaa koreografin työhön.* Jyväskylä, Like.
- Kallio, Kalle (toim.) 2004. *Museo oppimisympäristönä.* Suomen museoliiton julkaisuja 54. Helsinki: Suomen museoliitto ja Suomen Tammi Plus -projekti.
- Kangas, Sonja; Lundvall, Anniina ja Sintonen, Sara (2008). *Lasten ja nuorten mediamaailma pähkinänkuoressa.* Helsinki: Liikenne- ja viestintäministeriö, Lasten ja nuorten mediafoorumi. Haettu 21.1.2010 osoitteesta http://www.lvm.fi/c/document_library/get_file?folderId=22170&name=DLFE-4803.pdf&title=Lasten.
- Koskinen, Tuulikki (toim.) 2010. *Taidekasvatuksen Helsinki.* Lasten ja nuorten taide- ja kulttuurikasvatus. Helsingin kaupungin tietokeskus ja Helsingin kulttuurikeskus.
- Manninen, Jyri 2007. *Oppimista tukevat ympäristöt. Johdatus oppimisympäristöajatteluun.* Vammala: Opetushallitus.
- Matala, Päivi 2009. *Taide meille ja heti. Opas koulujen maahanmuuttajaryhmien ja kulttuuritoimijoiden yhteistyöhön.* Kehittäminen ja yhteiskuntasuhteet KEHYS: taidemuseoalan raportit ja selvitykset. Raportti 2/2009 (verkkojulkaisu). Haettu 7.2.2010 osoitteesta <http://www.fng.fi/fng/rootnew/fi/kehys/pdf/taidemeillejaheti.pdf>.
- Myllyniemi, Sami 2009. *Nuorisobarometri 2009: Taidekohtia.* Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 97. Nuorisosiain neuvottelukunta, julkaisuja 41. Yliopistopaino Oy, Helsinki.
- Santtila, Katri 2003. *Lasten kulttuuripoliittinen ohjelma.* Opetusministeriön julkaisuja 2003:29. Haettu 19.2.2010 osoitteesta www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2003/lastenkulttuuripoliittinen_ohjelma_barnkulturpolitiskt_program.
- Savolainen, Miina 2005. *Maailman ihanin tyttö. Voimauttava valokuva. Pro gradu -tutkielma.* Taideteollinen korkeakoulu, Taidekasvatuksen laitos. Helsinki.
- Tuomikoski, Paula (1987). *Taide ja ihminen.* Helsinki: Hanki ja Jää.
- YK:n lasten oikeuksien julistus http://www.unicef.fi/Lapsen_oikeuksien_sopimus_koko